

MÄLARDALENS HÖGSKOLA
ESKILSTUNA VÅSTERÅS

ISB

Institutionen för samhälls- och beteendevetenskap

Värdegrunden - en utmaning för skolan

Fundamental values - a challenge for the school

Charlott Brammeby Sjöblom

Christina Lindfors

Examensarbete i lärarutbildningen
Vårterminen 2007

Handledare: Bosse Jonsson
Examinator: Margareta Sandström
Kjellin

Förord

Vi vill rikta ett särskilt tack till de lärare som tog sig tid till att vara med i vår undersökning av värdegrunden och bjöd på sig själva och sina erfarenheter. Det har varit ett tidskrävande och ansträngande arbete men också mycket roligt och stimulerande. Ett stort tack också till vår handledare Bosse Jonsson som lett oss aktsamt genom dimman i forskarvärlden. Sist men inte minst vill vi tacka Henric, som har givit oss goda råd och uppmuntrat oss till att fortsätta när det känts som jobbigast.

**MÄLARDALENS HÖGSKOLA
ESKILSTUNA VÄSTERÅS**

ISB

Institutionen för samhälls- och beteendevetenskap

Examensarbete

10 poäng

SAMMANFATTNING

Charlott Brammeby Sjöblom

Christina Lindfors

Värdegrunden – en utmaning för skolan

Fundamental values – a challenge for the school

Årtal: 2007

Antal sidor: 44

Syftet med denna undersökning var att via en kvalitativ forskningsmetod med hjälp av semistrukturerade intervjuer belysa värdegrunden och dess betydelse för skolans verksamhet utifrån ett lärarperspektiv; vilken innebörd ger lärare värdegrunden, hur konkretiserar lärare värdegrunden samt vilka förutsättningar och hinder finns i lärarens arbete med värdegrunden. Undersökningen visar att då lärare ger begreppet olika innebörder försvårar det arbetet med att hitta ett gemensamt förhållningssätt. Som lärare arbetar man med värdegrunden genom att måna om den sociala miljön och genom att till viss del integrera den i undervisningen. Undersökningen visar dock att lärare inte planerar in kontinuerligt värdegrundsarbete och att det saknas formulerade mål för hur arbetet ska se ut. Det största hindret i värdegrundsarbetet anser lärare vara brist på tid för samtal och reflektion med kollegor vilket gör att de har svårt att nå konsensus. En förutsättning för ett framgångsrikt värdegrundsarbete och för att nå en gemensam ståndpunkt är att det finns en bra kommunikation mellan lärare och skolläda.

Nyckelord: värdegrund, värderingar, värdebas, förhållningssätt.

Innehållsförteckning

Förord	1
Sammanfattning	2
1 Inledning	5
1.1 Syfte och frågeställningar	5
1.2 Uppsatsens disposition	6
2 Litteratur	6
2.1 Begreppet värdegrund	6
2.2 Vår definition	8
2.3 Förankring i skolans mål- och styrdokument	8
2.4 Värdegrundens dimensioner	9
2.4.1 Demokrati	9
2.4.2 Etik och moral	10
2.4.3 Jämställdhet	11
2.4.4 Mobbning och kränkande behandling	11
2.4.5. Mångkulturalism	12
2.5 Att konkretisera värdegrunden	13
2.6 Förutsättningar och hinder i arbetet med värdegrundsfrågor	14
2.6.1 En pedagogisk utmaning	14
2.6.2 Samtal en förutsättning	15
2.6.3 Människosyn	16
2.6.4 Organisation och skolledning	16
2.6.5 Värdegrundsfrågor kontra kunskapsfrågor	17
2.6.6 Brist på kunskap och stöd	18
2.6.7 Tid en avgörande faktor	18
2.6.8 Långsiktiga strategier	19
2.7 Sammanfattning	19
3 Metod	20
3.1 Kvalitativ forskning	20
3.2 Urval	20
3.3 Intervju som insamlingsmetod	21
3.4 Databearbetning	21
3.5 Validitet	22
3.6 Forskningsetiska ställningstaganden	22
4 Resultat	22
4.1 Värdegrund som bas, förhållningssätt och verktyg	22
4.2 Att konkretisera värdegrunden	23
4.2.1 Deltagande grupper vid sidan om	23
4.2.2 Gemensamma normer och regler följs inte alltid	24
4.3 Värdegrundsarbetets dimensioner	25
4.3.1 Demokrati som arbetsform	26
4.3.2 Jämställdhet som lika behandling	26

4.3.3 Etik som naturligt inslag	27
4.3.4 Mobbning/kränkande behandling som förebyggande arbete	27
4.3.5 Mångkulturalism borde vara självklart	28
4.4 Förutsättningar och hinder i arbetet med värdegrunden	28
4.4.1 Tiden ger möjlighet	28
4.4.2 Formell och informell miljö	29
4.4.3 Mål och långsiktigt arbete	29
4.4.4 Skolledningens betydelse	30
4.4.5 Individualismen	31
4.4.6 Arbetslag ger kompetensutveckling	31
4.5 Sammanfattning av resultat	31
5 Analys	32
5.1 Värdegrundens innebörd	32
5.2 Att konkretisera värdegrunden	32
5.3 Förutsättningar och hinder	34
5.3.1 Tid ger möjligheter	34
5.3.2 Formell och informell lärmiljö	34
5.3.3 Mål och långsiktigt arbete	35
5.3.4 Skolledningens betydelse	35
5.3.5 Arbetslag ger kompetensutveckling	35
5.3.6 Individualismen	36
6 Diskussion	36
6.1 Analysdiskussion	36
6.2 Metoddiskussion	38
6.3 Avslutande kommentar	39
7 Referenser	40
8 Bilagor	
Bilaga 1 Intervjuguide	40
Bilaga 2 Informationsbrev	42

1 Inledning

Debatten har de senaste åren handlat om skolans svårigheter och möjligheter att förmedla, förankra och gestalta grundläggande demokratiska värderingar (Skolverket, 2000). Detta bland annat med anledning av den senaste tidens samhällsdebatt, inte minst i de uttryck som på olika sätt bryter mot demokratiska värden, t.ex. mobbning, rasism och sexuella trakasserier. Det är skolans uppdrag att få eleverna att ta till sig samhällets grundläggande värderingar och skolorna har en unik demokratisk möjlighet, eftersom de är mötesplatser för barn från olika sociala och kulturella bakgrunder. En viktig del av skolans uppdrag är att alla elever går ut med fullständiga betyg, men det räcker inte. Skolans uppdrag är också att fostra elever till goda samhällsmedborgare med respekt för mänskliga värden (Zackari & Modigh, 2000). I dagens mångkulturella samhälle står skolan inför en pedagogisk utmaning för att lyckas med ett gemensamt värdegrundsarbete. Värdegrunden kan inte bara ses som en undervisningsfråga, den kommer till uttryck både i och utanför undervisningen, på rasterna, i möten, i korridorer och i skolmatsalar (Skolverket, 2000).

Att arbeta som lärare innebär ett stort ansvar både mot enskilda individer såsom ett samhälleligt ansvar. Läraruppdraget uttrycks i skolans mål- och styrdokument i form av lagar och läroplaner och kommer att vara viktiga verktyg i vår kommande yrkesroll. Men hur fungerar då teorin i praktiken? Hur får man läroplan att passa in i den dagliga verksamheten?

I skollagen tydliggörs att verksamheten i skolan skall utformas i likhet med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan skall främja hänsyn för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö, genom att verka för jämställdhet mellan könen och aktivt hindra alla former av kränkande behandling (Skollagen 1 kapitlet 2 §). Läroplanen förtydligar uppdraget under "Grundläggande värden" genom att ange värderingar som; människolivets okränkbarhet, individen frihet och integritet, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta. Som professionell räcker det inte att passivt acceptera värdegrunden. Läroplanen är skrivna inom ramen för ett demokratiskt system, vilket ger värdegrunden en politisk och juridisk kraft som de som verkar i skolan inte hur som helst kan bortse ifrån (Zackari & Modig, 2000).

Under vår utbildningstid samt under vår verksamhetsförlagda utbildning har vi själva upplevt hur komplext begreppet värdegrund är. För det första att ge begreppet dess rätta innehåll och för det andra att kunna precisera begreppet, vilket är en förutsättning för att kunna arbeta praktiskt med värdegrunden i skolan. Ett annat problem för lärare och elever är att enas kring värdegrunden, vad den betyder och hur den ska gestaltas i skolans verksamhet. Skolans mål – och styrdokument ger läraren stor frihet att tolka och arbeta med värdegrunden på olika sätt. Ett problem är att vi som arbetar i skolan tror oss vara eniga gällande värdegrunden, utan att reflektera över att vi har olika tolkningar.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med examensarbetet är att belysa värdegrunden och dess betydelse för skolans verksamhet utifrån ett lärarperspektiv.

1. Vilken innebörd ger lärare värdegrunden?
2. Hur konkretiserar lärare värdegrunden?

3. Vilka förutsättningar och hinder finns i lärares arbete med värdegrunden?

1.2 Uppsatsens disposition

Uppsatsen är indelad i ett litteraturavsnitt där vi behandlar värdegrundsbegreppet och hur det förankras i skolans mål- och styrdokument (kapitel 2). I samma kapitel redogörs för framgångsfaktorer och hinder med värdegrundsarbetet och hur lärare arbetar konkret med värdegrunden. I kapitel 3 introducerar vi val av forskningsmetod, urval, intervjuguidens utformning och undersökningens begränsning. I kapitel 4 presenteras resultatet innan det analyseras i kapitel 5. I kapitel 6 diskuteras resultatet som sedan följs av en metoddiskussion och en avslutande diskussion där vi reflekterar, utvärderar och ger förslag på vidare forskning.

2 Litteratur

2.1 Begreppet värdegrund

Värdegrunden som begrepp infördes under 1990-talet i och med Läroplanskommittén och deras utredning för Skola för bildning (Zackari & Modigh, 2000). Begreppet ska ligga till grund för all verksamhet i skolan och utgör en av grunderna i läroplanen. Begreppets kärna är ett demokratiskt och humanistiskt förhållningssätt, som är beroende av sociala relationer och ömsesidiga samtal. Det handlar om att utveckla en demokratisk mentalitet där det finns vilja till samtal, kommunikation och konsensus. Begreppet värdegrund har alltmer kommit att bli ett allmänt samlingsbegrepp för olika frågor som rör moral, etik, normer, relationer, demokrati och livsåskådning (Nationalencyklopedin, 2007). På senare tid har det blivit vanligt att även enskilda företag och organisationer formulerar sin egen värdegrund, som kan innehålla etiska regler och riktlinjer angående exempelvis jämställdhet, mångfald och miljöarbete.

Hedin & Lahdenperä (Zackari & Modigh, 2000) liknar värdegrunden vid ett hus. Ett hus har en fast grund att stå på och bebos av människor. Samhället står på värdegrunden. Värderingarna tar sig i uttryck i relationerna mellan människorna som bor i huset genom de spelregler som finns. Den gemensamma värdegrunden används av husets invånare för att markera samhörighet och skapa mening, värdighet, självkänsla och ordning. Cöster (2003) har liknande förklaring och menar att värdegrund används som uttryck på en rad olika fenomen i den etiska debatten där det gemensamma fungerar som en ”grund” som skapar möjligheter att bygga, värdera och bedöma. Denna grund är möjlig att använda som fast utgångspunkt för att bestämma om en handling eller strävan kan anses viktig. Det visar sig, enligt Cöster att värdegrund är ”en grund med många bottnar” och ger exemplet skola och värdegrund. I skolans sammanhang har de olika styrdokumenterna kommit att fokusera arbetet med demokrati och jämställdhet vilket utgör skolans värdegrund. Men dessa har sin bakgrund i deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna och föreställningen om människors lika värde. Därför menar Cöster, kan man ana en värdegrund på olika nivåer.

Begreppet värdegrund utgör ett centralt begrepp i den grundläggande filosofin bakom läroplanstexterna och i skolans vardagsverksamhet anser Dahlkvist (2006). Värdegrunden ska utgöra själva ryggmärken i skolans kultur och är till exempel människosyn, kunskapssyn, synen på demokratifrågor, fostran till tolerans och solidaritet och etiska frågor i vardagslivet. I

”Med demokrati som uppdrag” (Skolverket, 2000) diskuteras värdegrunden på ett likartat sätt och beskrivs främst som ett förhållningssätt, hur människor bemöter, kommunicerar med och värderar varandra. I skolan kommer värdegrunden till uttryck i den vardagliga arbetsmiljön, i både den formella och informella miljön, dvs. både i och utanför undervisningen. Värden och normer utvecklas i samspelet mellan individer och grupper oavsett var vi befinner oss. Arbetet med värdegrunden är en ständigt pågående process som alla vuxna som arbetar i skolan ansvarar för. Både Orlenius (2001) och Zackari & Modigh (2000) betonar att värdegrunden knappast är något enhetligt, beständigt över tid och gemensamt för alla, utan är på samma sätt som samhället föränderligt.

Enligt Pedersens undersökning (2004) som vände sig till elever, lärare och skolledare på en gymnasieskola visade resultatet att de gav begreppet mycket skilda innebörder. Detta ansåg han berodde på att begreppet är nytt och formulerat av sakkunniga i läroplanskommittén, men överlämnat åt skolans praktiker att definiera. Tolkningsarbetet är värdefullt även om det kan vara svårt att nå konsensus. Genom att diskutera aktualiserar man och påminns om viktiga frågor, anser han. De sex innebörder man ger begreppet i denna undersökning är alla människors lika värde, omsorg om andra med sämre villkor, att efterleva vissa umgängesregler, arbeta för gemenskap i klassen och skolan, ge utrymme åt elevinflytande samt respektera och uppmuntra människors existentiella funderingar.

I den svenska värdegrundsdebatten är det påtagligt hur olika värdegrunden uppfattas (Orlenius, 2001). Innebörden rör sig allt ifrån elevers beteende till demokratisk fostran i ett vidare samhällsperspektiv. Orlenius & Bigsten (2006) menar att begreppet är sammansatt och problematiskt om man ska förklara dess betydelse i den pedagogiska praktiken. Eftersom begreppet tycks innehålla allt och så vitt skilda tolkningar blir dess tillämpning i praktiken begränsad. De menar att lärare (och forskare) behöver precisera vad man menar. Att definiera begreppet blir då ett operationellt verktyg för att på ett fördjupat sätt förstå, diskutera och utveckla en allt bättre handlingsberedskap. Pedersen (2004) anser också att genom att synliggöra begreppet blir det möjligt att planera och genomföra ett medvetet arbete inom området. Zackari & Modigh (2000) betonar på samma sätt att begreppet värdegrund är komplext och att det därför behöver problematiseras. Begreppet är svårt och för många okänt och när man frågar vuxna blir svaret ofta svävande och allmänna. De tolkar det som att det är ett uttryck för att många professionella i skolan dels saknar ett yrkesspråk som de kan använda sig av, dels att läroplanerna inte används som underlag för verksamheten. Att problematisera begreppet är en process som ger insikt och förutsättningar för ett gemensamt förhållningssätt. Läroplanerna upplevs ofta inte som nödvändiga instrument och stöd i värdegrundsarbetet. Att inte konkretisera värdegrunden i skolan anser Zackari & Modigh (2000) försvårar skolans arbete.

Begreppet brukar sammanföras med grundläggande etik- och moralfrågor (Dahlkwist, 2006). I läroplanen nämns inte formuleringen ”gemensam värdegrund” bokstavligen däremot talas det om ”vårt samhälles gemensamma värderingar”. Därför är det viktigt att personal och elever i våra skolor har en enig samsyn om vad man menar då man talar om värdegrund. För att uppnå en samsyn är det betydelsefullt att värdegrundsfrågorna kontinuerligt diskuteras och medvetandegörs grundligt både bland personal och elever i skolan.

2.2 Vår definition av värdegrunden

Vår tolkning av begreppet är att det främst är ett ömsesidigt förhållningssätt där relation och kommunikation står i centrum och där det finns en önskan att nå samstämmighet. Begreppet innebär en positiv människosyn vilket innefattar ”att man ska bemöta andra som man själv vill bli bemött” vilket kan betyda hur man bemöter och tilltalar varandra, vad man säger om varandra och hur man lyssnar till varandra men också i hur man värderar varandra.

2.3 Förankring i skolans mål- och styrdokument

Skollagen innehåller de grundläggande bestämmelserna om utbildningen inom alla skolformer. Den anger övergripande mål för utbildningen samt övergripande riktlinjer för hur förskolans och skolans verksamhet skall utformas. I skollagen står det att:

verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan

1. främja jämställdhet mellan könen samt
2. aktivt motverka alla former av kränkande behandling

(1 kapitlet 2 §, s.55 Lärares handbok)

Regeringen har fastställt läroplaner för förskolan (Lpfö 98), det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94) och för de frivilliga skolformerna (Lpf 94). Läroplanerna ska tillsammans med skollagen styra verksamheten i förskolan och skolan. Alla som arbetar där är skyldiga att följa dem. Skolans uppgifter och de värden som ska ligga till grund för undervisningen bestäms i läroplanerna. I läroplanens inledande avsnitt återfinns de grundläggande värden som ska genomsyra all verksamhet i skolan:

”människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta....”

(Lpo 94, s 9, Lärares handbok)

I avsnitt 2.1 anges målen för skolans värdegrundsarbete. Strävan ska vara att varje elev:

”Utvecklar sin förmåga att göra och uttrycka medvetna etiska ställningstaganden grundade på kunskaper och personliga erfarenheter, respekterar andra människors egenvärde, tar avstånd från att människor utsätts för förtryck och kränkande behandling, samt medverkar till att bistå andra människor, kan leva sig in i och förstå andra människors situation och utvecklar en vilja att handla också med deras bästa för ögonen och visar respekt för såväl närmiljö som miljön i ett vidare perspektiv.

(Lpo 94, s 13, Lärares handbok)

Det finns också instruktioner om hur värdegrundsarbetet ska genomföras. I avsnitt 2.1 (Lpo 94) står det att alla lärare ska:

”klargöra och med eleverna diskutera det svenska samhällets värdegrund och dess konsekvenser för det personliga handlandet”.

(Lärares handbok, s 14)

läraren ska också:

”öppet redovisa och diskutera skiljaktiga värderingar, uppfattningar och problem, motverka kränkande behandling, diskutera gemensamma regler med eleverna och för föräldrarna klargöra skolans normer och regler”.

(Lärares handbok, s 14)

Utgångspunkten för värdegrundsarbetet i skolorna är de inledande kapitlen i läroplanerna och det är lärare och skolledare som har det pedagogiska ansvaret att överföra dessa värden i den praktiska verksamheten (Frånberg, 2004). Skolans värdegrund kan liknas vid vårt samhälles grundläggande gemenskap som håller ett demokratiskt samhälle samman (Värdegrundscentrum, 2007). Värdegrunden visar att samhället fäster stort förtroende till skolans möjligheter att på ett medvetet sätt förmedla grundläggande demokratiska värderingar till uppväxande generationer. Utgångspunkten är att barn och ungdomar som blivande samhällsmedborgare lär sig av allt som händer i skolan. Orlenius (2001) menar att läroplaner bör ses som ett tolkningsinstrument och som verktyg för orientering i en komplex verklighet. De mål som uppges kan då skapa gemensamma referensramar, intresse och fungera som visioner. Pedersen (2004) klarlägger att bara för att de kallas för styrdokument så innebär det inte att de på ett enkelt och öppet sätt styr skolan.

2.4 Värdegrundens dimensioner

Begreppet värdegrund kan ges olika innehåll och tonvikten kan vara olika beroende på kontext och utifrån vilka perspektiv begreppet behandlas (Frånberg, 2004). Själva ordet i sig är innehållslöst och måste därför ges ett innehåll och en mening. Senaste forskning i skolor visar att värdegrundsprojekt har kategoriserats utifrån nio olika områden (Frånberg, 2004) och att begreppet har visat sig ha sex olika innebörder (Pedersen, 2004). De flesta projekt som redovisats från Värdegrundscentrum vid Umeå universitet handlar om demokratifrågor, jämställdhet, etnicitet samt etik och moral (Frånberg, 2004). Frånberg anser att det är fem huvudområden som visat sig vara särskilt betydelsefulla i värdegrundsarbetet på skolorna: demokrati, etik, jämställdhet, mobbning och mångkulturalism. De områden och begrepp som behandlas är, liksom värdegrunden, inte statiska utan i ständig förändring. Vi har valt att belysa dessa för att göra värdegrunden så tydlig som möjligt. Detta genom att vi definierar begreppen och förklarar dess betydelse i skolan genom att sätta dem i relation till skolans mål- och styrdokument utifrån Värdegrundscentrums guide (nedan kallad VGC).

2.4.1 Demokrati

Demokrati har den språkliga betydelsen folkmakt eller folkstyre (Nationalencyklopedin, 2007). Vad detta skall betyda råder det skilda meningar om särskilt som demokratin, liksom de flesta andra samhällsföreteelser, befinner sig i ständig förändring. Demokrati är ett rättsligt och formellt begrepp om beslutsordning för samhällets gemensamma intressen (VGC). Demokrati handlar även om förhållningssätt, respekt för människan och människovärdet samt

människans frihet.

I skolan förknippas ordet ofta med elevdemokrati (VGC). Det kan innebära att elever får påverka sin miljö och en del av verksamheten i skolan genom klass- eller elevråd. På så sätt blir det formen i stället för innehållet man betonar. De flesta skolor likställer demokratiarbete med elevinflytande, men uppfattningen om vad elevinflytande egentligen är varierar mellan skolor och olika lärare (Skolverket, 2000). En förutsättning för eleverna att vilja ta ansvar och påverka är också att de känner att de blir hörda och känner att en sådan påverkan är möjlig.

Skolväsendet vilar på demokratins grund. Utgångspunkten i skolans styrdokument är att skola och demokrati förutsätter och stöttar varandra. I Skollagen (1985:1100) beskrivs att verksamheten i skolan skall utarbetas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan ska ta hänsyn till varje människas egenvärde och visa respekt för vår gemensamma miljö. I Lpo 94 respektive Lpf 94 står det:

"Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla".

(Lärares handbok, s 9)

I Lpo 94 betonas att skolan är en social och kulturell mötesplats:

"Skolan skall vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Den skall framhålla betydelsen av personliga ställningstaganden och ge möjligheter till sådana."

(Lärarens handbok, s 10)

2.4.2 Etik och moral

I Nationalencyklopedin (2007) står det att etik betyder bruk eller sed (kommer från det grekiska ordet ethos). Etik och moral uppfattas ibland som synonyma, men här avses med moral människors praktiska handlande och därmed förbundna, inte alltid klart uttryckta värderingar. En persons eller gruppens moral visar sig i vad den gör eller inte gör. Med etik avses den teoretiska reflektionen över moralen och dess grund. Gunnel Colnerud (1995) menar att etik används för att representera de medvetna principer vi har, vilket är grunden för de normer och värderingar som styr våra handlingar. Etiken representerar därmed moralens teori. Colnerud förklarar att alla människor har moral oavsett om de reflekterar över den eller inte men detta innebär inte att alla människor har en etik.

Skolans miljö är en arbetsplats som rymmer många möten och därför är det betydelsefullt att tänka över hur dessa möten skall se ut (VGC). Etiska frågor tar fasta på olika aspekter av hur mänskligt samspel bör utformas. Skolans etik måste förstås och relateras till övergripande internationell lag. I FN:s barnkonvention finns till exempel en grundläggande etisk princip som beskriver att vid alla insatser som rör barn ska barnets bästa komma i främsta rummet. Denna princip utvecklas inom en rad olika områden och har på olika sätt också gångbarhet i den svenska skolan. I Läroplanerna räknas det upp ett antal etiska värden som skall präglade skolans verksamhet:

"Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande

(Lpo 94 , Lärarens handbok s 9).

2.4.3 Jämställdhet

I Nationalencyklopedin definieras jämställdhet som "ett tillstånd som anses råda antingen när män och kvinnor har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter eller först när män och kvinnor har samma ställning och inflytande" (2007). Det är vanligt att beskriva jämställdhet utifrån två olika aspekter: Kvantitativ jämställdhet avser en jämn fördelning mellan kvinnor och män inom alla områden i samhället (VGC). Jämn könsfördelning innebär att andelen kvinnor respektive män i en grupp är 49 procent till 60 procent eller jämnare. Kvalitativ jämställdhet innebär att både kvinnors och mäns kunskaper, erfarenheter och värderingar tas tillvara.

Jämställdhet mellan könen är ett uttalat mål för skolans verksamhet i syfte att motverka traditionella könsroller (VGC). Skolan började tidigt arbeta för ett aktivt jämställdhetsarbete eftersom målet för jämställdhetspolitiken var att sociala relationer mellan könen skulle förändras. Det är bland annat genom fostran av unga flickor och pojkar som det väntas bli sannolikt att bryta traditionella könsmonster i samhället. Inom skolan har jämställdhet kommit att ses som en pedagogisk fråga vilket betytt att förändringsarbetet bland annat inriktats mot att försöka bryta föreställningar om vad som betraktas som "kvinnligt" och "manligt" och på så sätt öka barn och ungdomars handlingsutrymme. I Läroplan Lpo 94 står det att:

"det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan, och de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma deras förväntningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har därför ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den skall ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla förmåga och intressen oberoende av könstillhörighet."

(Lärarens handbok, s 10)

2.4.4 Mobbning och kränkande behandling

Mobbning och olika typer av kränkande behandling är företeelser som skolan aktivt skall bekämpa (VGC). Mobbning innebär att en eller flera individer upprepade gånger och under en viss tid tillfogar en annan individ skada eller obehag. Mobbning kräver att den som blir utsatt har svårt att försvara sig mot den eller dem som angriper. Mobbning kan ske direkt, med fysiska eller verbala medel, eller indirekt, t.ex. genom social isolering s.k. utfrysning. Mobbning medför skadliga psykologiska effekter på barn, som låg självkänsla och depressioner som till och med kan leda till självmord. Mobbningens ansikten är lika många som alla de beteenden som avser att påverka andra människor negativt och begränsa deras tankar, känslor och ageranden. Med en sådan vid definition blir mobbarna och mobbningsfallen många. De företräder alla åldrar, har olika social bakgrund, är av båda könen och många är dessutom omedvetna om att de faktiskt utövar mobbning. Mobbning kan alltså vara både medveten och omedveten. En speciell form av mobbning, sexuella trakasserier, tycks också vara allmänt förekommande i skolan. Det är en form av mobbning som särskilt

drabbar flickor. Den benämns ibland könsmobbing och den har mycket negativ effekt på elevernas känslor och utbildningssituation. De flesta händelserna utspelar sig mellan elever, men trakasserier från vuxna förekommer också. Eftersom mobbningsproblematiken är så komplex och svår att komma till rätta med, finns inga enkla lösningar.

Lagen om förbud mot all kränkande behandling från 2006-04-01 avser att förtydliga skolans ansvar när det gäller att lova alla barn och elever trygghet i skolan. Det innebär att diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion, sexuell läggning och funktionshinder förbjuds och att barn och elever får ett lagligt skydd mot annan kränkande behandling, som exempelvis mobbing. Både i skollagen och läroplanerna ställs stora krav på skolan att agera, både förebyggande och vid misstankar om kränkande behandling (VGC). Skollagens bestämmelse om att var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde är utgångspunkten för bedömningen om en skola uppfyller de regler som gäller. Särskilt skall den som verkar inom skolan aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbing och rasistiska beteenden. I läroplanen står det att:

”Ingen skall i skolan utsättas för mobbing”

(Lärares handbok, s 9)

Detta är en bestämd inriktning för arbetet. En skolas lägsta nivå för arbetet mot mobbing innebär att skolan har ett handlingsprogram och arbetar aktivt efter det för att förebygga och motverka alla former av kränkande behandling bland elever och personal (VGC).

2.4.5 Mångkulturalism

Mångkulturalism är en förekomst av många kulturer och kulturyttringar i (positiv) samverkan (Nationalencyklopedin, 2007). I litteraturen talas det ibland om en utopisk definition av mångkulturalism, det vill säga ett samhälle som förmår låta alla kulturer leva med lika rättigheter och på lika villkor (VGC). Det finns också en politisk definition där samhällen kan ses som mångkulturella när de rymmer mer än en gemenskap som vill klara sig kulturellt. Ett problem för det mångkulturella samhället är om det skall acceptera sina medborgare såsom individer eller genom deras kollektiva identiteter.

Mångkulturalism berör skolans mål att som social och kulturell mötesplats verka för tolerans och integration (VGC). Zackari & Modigh (2000) menar att mångkulturalismen gör att skolan måste ta emot och öppna för nya kulturer och därmed formulera om, belysa och göra nya etiska ställningstaganden. Detta kan leda till värderingskonflikter inom och mellan olika grupper. På samma gång som skolan ställs inför ett ökat tryck att lösa de frågor som kan uppstå upplever många skolor stor osäkerhet över hur dessa frågor ska tas om hand.

I såväl skollag som i läroplaner återfinns olika skrivningar som går att hänföra till en politisk vilja att anordna det mångkulturella samhället (VGC). Detta skall enligt läroplanerna Lpo 94 och Lpf 94 ske genom att:

"främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse". Vidare heter det att "främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser. Det svenska samhällets internationalisering och den växande rörligheten över

nationsgränserna ställer höga krav på människors förmåga att leva med och inse de värden som ligger i en kulturell mångfald. Medvetenhet om det egna och delaktighet i det gemensamma kulturarvet ger en trygg identitet som är viktig att utveckla, tillsammans med förmågan att förstå och leva sig in andras villkor och värderingar. Skolan är en social och kulturell mötesplats som både har en möjlighet och ett ansvar för att stärka denna förmåga hos alla som arbetar där."

(Lpo 94, Lärarens handbok, s 9)

I läroplanerna betonas det att:

"skolan skall vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram"

"Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser"

(Lärarens handbok, s 10 och s 9)

2.5 Att konkretisera värdegrunden

Det kollektiva arbetet med värdegrundsfrågor kan vara, menar många lärare att det finns olika arbetsgrupper, t.ex. antirasimgrupper, jämställdhetsgrupper, mobbinggrupper, demokratigrupper etc., som sysslar med frågor rörande värdegrunden. Det finns också olika typer av handlingsplaner, mot mobbing, rasism o.s.v. eller förhållningsregler i den lokala skolplanen. Skolledningen anordnar även olika temadagar eller bjuder in gäster där värdegrundsfrågor behandlas (Pedersen, 2004). Zackari & Modigh (2000) menar att dessa temadagar visserligen fokuserar på en viss fråga, men att risken finns att enstaka temadagar inte ger någon långvarig effekt på elevers attityder och beteenden.

Värdegrundsarbetet har visat sig vara fokuserat på insatser mot det som bryter mot värdegrunden (Zackari & Modigh, 2000). Det är inte brist på regler i skolan idag och inte heller kunskap om dem, ändå följs inte reglerna i skolverksamheten. Det kan bero på att elever, personal och föräldrar inte varit med och tagit fram reglerna och det gör att man saknar en gemensam förståelse för olika problem. Regler och åtgärder är ofta brandkårsuttryckningar som inriktar sig på symptom i stället för orsaken på problemet. Detta leder till att mycket energi går till att lösa situationen här och nu. Det finns därför inte tid för ett långsiktigt arbete.

Det nya kravet på likabehandlingsplan förtydligar skolans uppdrag i vissa värdegrundsfrågor, framför allt det som gäller diskrimineringsgrunderna (Skolnytt, 2006/2007). En bra likabehandlingsplan kan klargöra skolans värderingar och ge bra struktur åt både undervisning och aktiviteter utanför skoltid. Även ordningsregler, både för klassen och för skolan i helhet, kan vara värdefullt verktyg i värdegrundsarbetet. Arbetet att ta fram dem kan skapa meningsfulla diskussioner mellan personal, elever och föräldrar kring vad skolan står för och hur gemenskapen på skolan ska fungera. Det måste också finnas en medvetenhet bland lärare och annan skolpersonal att rasterna är en del av skoltiden då många händelser sker, som står i motsats till vad värdegrunden står för. När det gäller undervisningssituationen är det viktigt att ha en plan för vad som kan tas upp inom olika arbetsområden och hur frågorna kan behandlas och en tanke kring hur värdegrunden ska gestaltas (Skolnytt). Ett praktiskt exempel är hur eleverna placeras i klassrummet i syftet att alla elever i klassen får sitta tillsammans med alla andra vilket gestaltar värderingen att alla är lika mycket värda och att man ska visa respekt för varandra.

Colnerud (Pedersen, 2004) menar att de finns tre olika vägar för en lärares värdeförmedlande roll: moralisk instruktion, moralisk konversation och moralisk interaktion. Den förstnämnda avser tillsägelser av olika slag, den andra handlar om när lärare tillsammans med elever diskuterar tillsammans och tar ställning till moraliska problem. Den sistnämnda handlar dels om betydelsen av att lärare lyssnar på eleverna och visar dem respekt och tilltro, men även att läraren fungerar som en förebild. I undersökningen finns det inte så många exempel på den moraliska instruktionen, men när det gäller den moraliska konversationen framkommer att i exempelvis visst ämnesinnehåll, t.ex. litteratur i svenskämnet, som kan bli underlag för moraliska diskussioner. Likaså vid aktuella händelser, som exempelvis, när World Trade Center utsattes för terrorattentat, vilka också kan användas till moraliska diskussioner. I Colneruds studie menar en lärare att hon ofta deltar i moralisk konversation med de elever som saknar en vuxen att tala med hemma. Flera har dålig vuxenkontakt i sin hemmiljö och därför använder läraren en stor del av mentorstiden till sådana diskussioner. Oavsett, vad det handlar om, en moralisk diskussion, jämställdhetsfrågor eller främlingsfientlighet etc., är det viktigt att man som lärare vågar prata om det och ta upp det med eleverna, oberoende av om det uppstår i korridoren eller i klassrummet. Lärare framhåller att det bör ske kontinuerligt i skolans vardagsarbete vid sidan om projekt, temadagar, och författandet av skolregler och handlingsplaner. Flera lärare menar att det är naturligt att bearbeta sådana frågor i undervisningen.

2.6 Förutsättningar och hinder i arbetet med värdegrunden

2.6.1 En pedagogisk utmaning

Skolverket (2000) menar att den stora pedagogiska utmaningen för skolan är just arbetet med värdegrunden. Utgångspunkterna för detta arbete kan exemplifieras som enskilda bitar i ett pussel, delar som måste hänga samman för att kunna bilda en stark helhet. Hur pusselbitarna ska läggas samman är det som är den stora pedagogiska utmaningen. För att skolan ska lyckas med sitt uppdrag att skapa trygga miljöer, goda sociala relationer och möten för samtal är det viktigt att stärka förutsättningarna för att goda relationer kan utvecklas. Mycket tyder på att det väsentligaste är om ledningen och personalen lyckas samverka och skapa en vision och idé av hur verksamheten ska utvecklas. Det är också väsentligt hur barn, unga och föräldrar engageras tillsammans med personalen och skapar förutsättningar för en god miljö.

Skolverkets attitydundersökning av lärares arbetssituation, visar att samtidigt som lärare har ansvaret för att tolka och integrera värdegrunden i ämnesundervisningen erbjuds inte lärare alltid de förutsättningar som krävs för att utföra arbetet (Skolverket, 2000). Detta kan bero på lärares svaga förtroende för den kommunala styrningen och/eller skolledningen och dess förmåga att ta ansvar för skolverksamheten. Vilket kan ha visat sig i brister i skolplaner, missnöje över ekonomiska nedskärningar eller att skolpolitiker inte anses ha kompetens i skolfrågor. Om inte lärare har inflytande över sin arbetssituation finns det risk att deras förtroende och tillit till demokratiska strukturer minskar, vilket lätt kan överföras till eleverna och deras inflytande.

Skillnader i arbetsmiljö och socialt klimat är stora både mellan skolor och kommuner, inom skolor och mellan skolformer enligt Skolverket (2000). I förskolan och i de lägre åren i grundskolan finns ofta goda förutsättningar för att arbeta med det sociala klimatet, genom att utveckla personliga band mellan barnen och de vuxna. Värdegrunden är en del av vardagen och vuxna och barn möts varje dag och tillbringar mycket tid tillsammans. Däremot försämras

förutsättningarna i grundskolans senare år och i gymnasieskolan och lärarna hinner inte utveckla personliga relationer med eleverna.

Tidigare forskning visar att lärare känner en viss osäkerhet inför begreppet värdegrund och vad detta skall stå för (Pedersen, 2004). Man säger sig ha behov av vägledning i värdegrundsarbetet och att arbetet täcker många olika slags frågor. Den enskilde läraren har stor betydelse och kan på olika sätt påverka hur värdegrunden behandlas eller gestaltas i klassrummet. Flera lärare anser att det är svårt att komma fram till gemensamma normer som ska råda på skolan. Anledningen kan vara att det är olika typer av lärare, karaktärsämneslärare eller kärnämneslärare. Undersökningen visar också att lärare är av olika åsikter angående vikten eller behovet av att arbeta med värdegrunden. Detta ansåg Pedersen bl. a bero på vilken ämnestillhörighet man hade som lärare. Själva ämnesinnehållet kan göra att värdegrundsfrågor oftare eller mer sällan dyker upp i ämnet. Lärares olika bakgrunder och utbildningar kan också göra dem mer eller mindre vana och säkra i diskussioner som rör värderingar.

2.6.2 Samtal en förutsättning

Zackari & Modigh (2002) menar att det är i de informella och vardagliga samtalen som lärare diskuterar värdegrundsfrågor med sina kollegor. Samtal äger i första hand rum inom arbetsenheterna, ämnesgrupperna eller under fikarasterna. Dessa kontakter uppfattas som mer betydelsefulla än konferenser och studiedagar för att kunna utveckla personliga relationer och i och med det tillit för varandra. Bristen med dessa samtal är att informationen inte sprids utan ofta stannar kvar i mindre grupper. Kommunikationen mellan olika hierarkiska nivåer i skolan fungerar också dåligt vad gäller värdegrundsfrågor.

Personalen på skolan bör få utrymme för samtal med varandra om relationer och värdegrunden (Skolverket, 2000). Det är viktigt att samtal förs om både vad värdegrunden egentligen står för och hur den ska tolkas och hur värdegrunden ska bli konkret i vardagsarbetet. Det är svårt för enskilda lärare att ensam fatta beslut i frågor om värden och normer och därför är stödet från kollegor mycket betydelsefullt. Det har även visat sig att en avgörande faktor för ett lyckat arbete med värdegrunden i skolorna har varit att det skapats förutsättningar för kontinuerliga samtal, vilka givit utrymme för åsikter, värderingar och reflektion. Lärmiljöer och arbetssätt som skapar möjligheter för samtal hör också till de krav som finns på att verksamheten ska bedrivas i demokratiska arbetsformer. Forskningen visar att man lär genom kommunikation med andra. I samtal kan olika uppfattningar och värderingar utbytas. Individen kan själv göra etiska ställningstaganden genom att lyssna, reflektera och argumentera. Samtalen bidrar till en ökad förståelse för sina egna och andras åsikter. Lärare anser att grunden för kunskapsinläringen är att det finns respekt och ömsesidigt förtroende mellan individerna i verksamheten. Lärare och personal på skolan måste få tid till gemensam reflektion eftersom man måste diskutera igenom olika uppfattningar och tolkningar av värdegrundsfrågor och tillsammans utveckla ett etiskt förhållningssätt. Att vuxna är samstämmiga i dessa frågor bedöms som nödvändigt för att arbetet ska bli pålitligt och framgångsrikt. Arbetet kräver också kontinuitet och långsiktighet. De sociala mönstren förändras ständigt, nya elever kommer och går och nya grupprocesser sätts igång, därför får aldrig arbetet med att stärka värdegrunden upphöra eller betraktas som färdigt. Därför är det angeläget att skolor skapar utrymme för samtal, möten och goda relationer och arbetar för att stimulera till samtal där alla har möjlighet att delta. (Skolverket, 2000).

Skolan måste även se och ta ansvar för hur relationer och möten fungerar i de informella strukturerna (tiden i skolan utanför lektionstid). Om inte skolorna riktar fokus mot även dessa lärmiljöer missar de en viktig aspekt och möjlighet att arbeta med sitt demokratiska uppdrag. Det finns i annat fall en risk att barn och unga lär sig att skolan består av olika sociala miljöer, där man kan uppträda på helt olika sätt, där det som inte är tillåtet i klassrummet kan vara fullt möjligt på rasten. Eftersom barn och unga anpassar sitt beteende efter dessa mönster, så kan vuxna få svårt att upptäcka och förebygga kränkande behandling. (Skolverket, 2000). Ett hinder i värdegrundsarbetet kan vara den ökande individualiseringen som försvårar relationsarbetet i skolan och därmed förutsättningar för en god kommunikation (Dahlkwist, 2006). Individualiseringen avses den mångfald av livsstilar, synsätt, värderingar och kulturyttringar som är en följd av den ökade mångfalden i samhället. Pedersen (2004) förtydligar att den ökande individualismen i samhället, där gymnasieskolan delvis får ses som ett exempel, kan påverka värdegrunden negativt eftersom den förutsätter ett intresse och ansvar för grupper och gemenskaper.

2.6.3 Människosyn

Orlenius (2001) menar att frågan om gemensamma världens existens och deras roll inte är okontroversiell. Värdegrunden börjar hos dig själv, därför menar han att det är viktigt att lärare har insikt i hur de själva och andra lärare förhåller sig till de grundläggande värdena. Etiken är en stor del av värdegrunden, den är viktig eftersom den handlar om våra inre uppfattningar och utifrån dessa handlar vi. Etiken är ingenting som kan påtvingas någon utan den är mycket personlig. Enligt Orlenius handlar värdegrunden i grund och botten om vår människosyn, vad det är som gör att jag uppfattar saker och ting på ett visst sätt. Det vill säga, vilka erfarenheter gör att man tycker och handlar på ett visst sätt? En grundläggande del i värdegrundsarbetet är att man i egenskap av lärare har modet att ifrågasätta sina egna värderingar. När det gäller arbetet med värdegrunden kan yrkesetiken på ett tydligt sätt ge möjlighet till en gemensam värdebas, därför att den är en del av värdegrundsarbetet. Vilka värderingar vi har beror på vilken människosyn vi har och dessa värderingsskillnader inom yrkeskåren diskuteras allt för sällan, menar Orlenius (2001). Allt som handlar om människosyn, hur elever och föräldrar bemöts, vilket ansvar lärare har i samhället, d.v.s. professionens värdebas ägnas inte lika mycket tid som exempelvis tuggummifrågor. Det är betydelsefullt med ökad tydlighet och medvetenhet om vilka värden som är viktiga i lärararbetet och hur de kan se ut i praktiken.

2.6.4 Organisation och skolledning

En annan faktor som påverkar arbetet med värdegrundsfrågorna är hur verksamheten är organiserad (Skolverket, 2000). Ett sätt är organisera lärare i arbetslag, för att möjliggöra samverkan mellan olika kompetenser, vilket även kan ge stöd till den enskilda läraren. Det är viktigt att skolledning skapar villkor för ett gott samarbete i arbetslagen och tydligt uttrycker ansvarsfördelningen. Organisationen på skolan kan också skapa svårigheter för arbetet med värdegrunden om klasserna inte är sammanhållna och elever och lärare inte kan upprätthålla fungerande relationer. Pedersen (2004) förklarar att skolans organisation kan göra det svårare att få till stånd diskussioner eller gemensamma samtal om värdegrundsfrågor. En konsekvens av detta kan vara att elevernas känsla av samhörighet i gruppen minskar. Zackari & Modigh (2000) diskuterar också skolornas organisation och storlek som betydelse för värdegrunden då

det påverkar relationerna mellan vuxna och elever och mellan elever. Även små grupper fungerar som understödjare mot t.ex. mobbning, eftersom kränkande behandlingar syns tydligare, än i en stor grupp. Detta kan ses som en viktig skolledningsfråga och det blir dennes roll att minska de svårigheter som skolans organisation kan vara för dess värdeförmedlande uppgift.

Skolledningen måste också ta ansvar att skapa mötesplatser för samtal mellan personal för att de ska kunna utveckla ett gemensamt förhållningssätt (Skolverket, 2000). Skolledning har en viktig uppgift att klargöra att alla har ett ansvar för arbetet med värdegrundsfrågorna, och hur arbetet ska utföras. För att utöva ett pedagogiskt ledarskap krävs att ledningen själv är delaktig i och är ett föredöme för den pedagogiska processen, delar med sig av sin kunskap, samarbetar med medarbetarna, följer upp, ger en snabb återkoppling, är tydlig och ställer krav och uttalar förväntningar på sin personal. Zackari & Modigh (2002) menar att skolledaren måste analysera behovet av kompetens i organisationen, som t.ex. socialpedagogisk kompetens om relationer och om hur grupper fungerar. För ett framgångsrikt arbete bör sedan dessa pedagogiska resursförstärkningar diskuteras och utvärderas i relation till läroplanernas mål om värdegrund.

Den fysiska arbetsmiljön dvs. hur lokalerna är disponerade och utformade påverkar också hur skolor lyckas i sitt arbete med värdegrunden (Skolverket, 2000). På vissa skolor har lärarna svårt att träffas pga. lokalernas utformning, vilket påverkar vuxnas möjligheter till samverkan och kommunikation. För att kunna arbeta enligt de arbetssätt läroplanen vill stimulera till behövs det lokaler som ger flexibilitet och arbete i varierande gruppstorlekar.

2.6.5 Värdegrundsfrågor kontra kunskapsfrågor

Skolverket (2000) liksom Zackari & Modigh (2000) anser att dagens betygssystem inte premierar arbetet med värdegrunden utan snarare försvårar det. Elever fokuserar på att få bra betyg i ämnet och lärarna känner stress med att hinna med kursen. Några belöningsystem för arbetet med värdegrunden finns inte, därför prioriteras kunskapsfrågorna före värdegrundsfrågorna av både lärare och elever. Skolor och lärare upplever att värdegrunden i läroplanerna är för abstrakt utformade och inte ger det stöd som lärare behöver (Skolverket, 2000). Läroplanerna ger generella etiska mål och riktlinjer, men på ett relativt allmänt och abstrakt plan. De används sällan som planeringsunderlag och ses inte som nytta för den dagliga verksamheten och i stor utsträckning är det kursplaner och betygskriterier som styr verksamheten. Det är särskilt tydligt i gymnasieskolan där lärarna i hög utsträckning planerar och genomför verksamheten utifrån kursplaner med fokus på uppnåendemålen och betygskriterierna. I de nya reviderade har kopplingen till läroplanen stärkts, särskilt i vissa ämnen. Men betygskriterierna saknar till stor del någon koppling till målen att sträva mot i läroplanen och därmed finns inte värdegrundsfrågorna med. Dahlkwist (2006) menar också att bedömningen och betygssättningen av eleverna kan medföra att värdegrundsarbetet lätt kan komma i skymundan vilket också styrks i Pedersens (2004) undersökning. Zackari & Modigh (2000) anser att arbetet med värdegrunden är en pedagogisk fråga. Med detta kan värdegrunden stärkas genom en medveten pedagogisk verksamhet. Målen för kunskap och värdegrund måste integreras. Att integrera värdegrunden med annan verksamhet betyder att den bestämda undervisningen i samtliga ämnen måste ge tid till värdegrundsfrågor men också att värdegrunden är mer än bara undervisning från en kursplan. Det handlar om att bemöta elever med respekt och ta vara på de frågor som kan uppstå när som helst.

När man mäter en skolas resultat avses fortfarande elevernas betygsresultat (Skolverket, 2000). Det är en konservering av ett traditionellt synsätt eftersom skolor har ett uttalat demokratiskt uppdrag. Därför ska värdegrundsarbetet vara en naturlig del av bedömningen, eftersom resultatet ska grunda sig på hela skolans verksamhet och hur pass väl den lever upp till läroplanens mål, anser Skolverket. Skolor har uppenbara problem att formulera mål beträffande värdegrunden, därför har arbetet kring uppföljning och utvärdering försvårats. Ett annat problem som försvårar utvärderingen av värdegrundsarbetet är bristen på nära relationer mellan eleverna och lärarna. Man har heller ingen kunskap om verktyg och metoder för arbetet. Det är exempelvis mycket lättare att mäta den formella demokratin, t.ex. om elevråd eller liknande finns. Oftast handlar uppföljningsarbetet om att läraren ser och observerar hur elevers attityder och värderingar utvecklas och eventuellt förändras. Lärare gör en egen bedömning genom att iaktta sina elever, se hur de uppför sig mot varandra, hur de samtalar med varandra o.s.v.

2.6.6 Brist på kunskap och stöd

Enligt de vuxna i skolan är de beredda att arbeta med värdegrundsfrågor, men de vet inte riktigt hur man ska gå tillväga (Skolverket, 2000). Att arbeta med värdegrundsfrågor kräver kunskap om och insikt i vad de olika värdegrundsbegreppen innebär. Arbetet kräver också pedagogisk kompetens om hur värdegrunden kan praktiseras och vilka metoder och arbetsätt man kan använda. Därför är kompetensutveckling mycket betydelsefullt för att värdegrunden ska bli en fråga som berör alla, eftersom det visat sig att arbetet med värdegrundsfrågor ofta är beroende av enstaka eldsjälar. När det gäller ansvaret och förankringen av dessa frågor är det inte särskilt troligt att arbetet blir lyckosamt om bara ett fåtal personer ansvarar för dessa frågor. Många lärare anger just brist på kompetens och stöd i arbetet när det gäller det praktiska arbetet med värdegrunden. I en av Skolverkets attitydundersökningar uppgav närmare hälften av lärarna att de inte har tillräckliga kunskaper i elevsocialt arbete. I samma undersökning uppgav endast var fjärde lärare att de har tillräckliga kunskaper om hur olika kulturer kan integreras i skolan. De tre granskningsrapporterna från 1999/2000 visar att behovet av kompetensutveckling är stort. Att arbeta med värdegrundsfrågor kräver kunskap om och insikt i vad de olika värdegrundsbegreppen egentligen går ut på. Zackari & Modigh (2000) vidareutvecklar och förklarar att det inte räcker med kompetensutveckling utan att lärare, skolledare och annan personal behöver etiska och professionella samtal. Detta genom att stärka arbetslagets roll eller genom individuella lösningar som t.ex. handledning och mentorskap. I arbetslaget kan personalen få stöd av varandra, inte minst i yrkesetiska frågor som kan vara svåra att hantera för den enskilde läraren.

2.6.7 Tid en avgörande faktor

Lärare anser att det är brist på tid som hindrar dem ifrån att jobba med värdegrundsfrågor (Skolverket, 2000). Det finns inte tid till samtal vare sig med kollegor eller med elever och att fokus läggs på kunskapsfrågor. Flera lärare nämner att man inte tar några initiativ till samtal eftersom det skulle ta av deras egen tid samt andras tid, en tid som inte finns. Med tanke på att elever är i skolan nästan hela dagen borde egentligen inte tiden vara ett problem utan snarare vad man använder tiden till. Många skolor har försökt att ersätta detta genom att utveckla sociala relationer mellan elever och vuxna. Flera skolor har infört s.k. fadder- och mentorssystem, vissa använder sig även av kamratstödare. Personal inom skolan uppger att de samtal och diskussioner som förs, oftast är informella samtal i värdegrundsfrågor.

2.6.8 Långsiktiga strategier

Det finns stora skillnader mellan skolornas förutsättningar att jobba med värdegrunden (Skolverket, 2000). Vissa skolor har kommit långt och arbetar med stor medvetenhet och har utarbetat långsiktiga strategier för arbetet. Hur arbetet bedrivs påverkas i högsta grad av vilken syn vi har på skolors uppdrag och hur styrdokumentet används. Om det redan här finns olika uppfattningar är det nästan givet att följderna kommer att variera. Att arbeta med värdegrunden är ingenting som är isolerat från det vardagliga skolarbetet. Värdegrundsarbetet är en ständigt pågående process som pågår i alla sammanhang under hela skoltiden, i undervisningen, på rasterna, i lärarrummen etc. Det är viktigt att de vuxna tar initiativ till samtal eftersom det ökar barnens och ungdomars möjligheter att förstå värdegrunden.

Zackari & Modigh (2002) menar att värdegrund som pedagogisk fråga kräver att man utarbetar långsiktiga strategier för hur man vill arbeta och hur det ska åstadkommas. De skolor och lärare som arbetar framgångsrikt med värdegrunden har tillsammans utarbetat sådana långsiktiga strategier som kopplar samman värdegrunden med skolans övriga verksamhet.

2.7 Sammanfattning

Värdegrund är ett begrepp som ges mycket skilda innebörder. Innebörden rör sig ifrån elevers beteende till demokratisk fostran i ett större samhällsperspektiv. Begreppets kärna är ett demokratiskt förhållningssätt, som är beroende av sociala relationer och ömsesidiga samtal. Begreppet ska ligga till grund för all verksamhet i skolan och utgör en av grunderna i läroplanen. I skolan kommer värdegrunden i uttryck i den vardagliga arbetsmiljön både formellt och informellt. Värdegrunden är en ständig pågående process som alla vuxna i skolan är ansvarig för. Då värdegrundsbegreppet anses innehålla allt och ges så skilda tolkningar blir tillämpningen i praktiken begränsad om inte lärare gör ett gemensamt tolkningsarbete och försöker nå konsensus.

Läroplanerna ska tillsammans med skollagen styra verksamheten i skolan och alla som arbetar är skyldiga att följa dem. Skolans värdegrund kan liknas vid vårt samhälles grundläggande gemenskap som håller ett samhälle samman. Värdegrunden innebär att skolan på ett medvetet sätt ska förmedla grundläggande demokratiska värderingar och ge barn och ungdomar möjlighet att bli goda samhällsmedborgare. Läroplanerna bör ses som tolkningsinstrument och som verktyg för inriktning och de mål som anges kan då skapa referensramar och fungera som visioner. För att förenkla arbetet med värdegrunden kan man dela in den i fem övergripande dimensioner; demokrati, etik, jämställdhet, mobbning och mångkulturalism. Demokrati kan sägas vara värdegrundens övergripande värde och mål. I skolan förknippas ordet ofta med elevdemokrati vilket kan innebära att elever får påverka sin miljö och en del av verksamheten i skolan genom klass- och elevråd. Etik handlar om frågor som berör olika aspekter av hur mänskligt samspel bör utformas. I läroplanerna räknas ett antal etiska värden upp som ska präglade skolverksamheten i likhet med den etik som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism. Jämställdhet mellan könen är ett uttalat mål för skolans verksamhet och det syftar till att motverka traditionella könsmonster. Att arbeta mot mobbning och olika typer av kränkande handlingar står både i skollag och läroplan. En skolas lägsta nivå för detta arbete innebär att skolan har ett handlingsprogram och aktivt arbetar efter det för att förebygga alla former av kränkande behandling. Mångkulturalism berör skolans mål som social och kulturell mötesplats fungera för tolerans och integration och i både skollag och läroplan finns olika skrivningar som går att räkna till en politisk vilja att ordna det

mångkulturella samhället.

Själva ämnesinnehållet kan göra att värderingsfrågor oftare eller mer sällan dyker upp i ämnet. Lärares olika bakgrunder och utbildningar kan också göra dem mer eller mindre vana och säkra i diskussioner som rör värderingar. En faktor som påverkar ett framgångsrikt arbete med värdegrunden är vilket utrymme som ges till lärare för tid till samtal med kollegor, elever och annan personal. Att vuxna är samstämmiga i dessa frågor bedöms som nödvändigt för att arbetet ska bli pålitligt och framgångsrikt. Arbetet kräver också kontinuitet och långsiktighet. Skolledning har en viktig uppgift att klargöra att alla har ett ansvar för arbetet med värdegrundsfrågorna, och hur arbetet ska fördelas. Skolledningen måste ta ansvar och skapa förutsättningar för arbetet med värdegrundsfrågor genom att få lärare och personal att utveckla ett gemensamt förhållningssätt. Skolledningen bör också vara ett föredöme i den pedagogiska processen och dela med sig av sin kunskap, följa upp, återkoppla och ställa tydliga krav och förväntningar på sin personal.

Hinder med värdegrundsarbetet är bl.a. att skolor har problem att formulera mål angående värdegrunden, därför försvåras också arbetet kring uppföljning och utvärdering. Ett annat problem som komplicerar utvärdering av värdegrundsarbetet är bristen på nära relationer mellan elever och lärare. Lärare är beredda att arbeta med värdegrundsfrågor, men de vet inte riktigt hur man ska gå tillväga. Att arbeta med värdegrundsfrågor kräver kunskap om och insikt i vad de olika värdegrundsbegreppen egentligen innebär. Arbetet kräver pedagogisk kompetens om hur värdegrunden kan praktiseras och vilka metoder och arbetssätt man kan använda.

3 Metod

3.1 Kvalitativ forskning

Syftet med vår studie var att beskriva lärares syn på värdegrunden, dess betydelse och hur man arbetar med värdegrunden i skolverksamheten. Med tanke på syftet var den kvalitativa metoden bättre lämpad, då vi hade en möjlighet att få en djupare kunskap än en bred och generaliserande.

3.2 Urval

I undersökningen medverkade tio lärare från fem olika skolor i Mellansverige. Majoriteten av skolorna är 7-9 skolor, samt två gymnasieskolor. Vi valde att begränsa vår undersökning, genom att studera värdegrunden utifrån ett lärarperspektiv. Vidare valde vi ett subjektivt urval i kombination med snöbollsurval. Kriterier för urvalet av respondenter var att sträva efter en spridning i respondenternas undervisningsämnen, ålder, antal år i yrket samt en jämn fördelning mellan kvinnor och män. Samtliga respondenter har tillhört olika arbetslag, detta för att ge ett bredare perspektiv i ämnet.

3.3 Intervju som insamlingsmetod

Syftet för undersökningen krävde intervju som insamlingsmetod, eftersom den ger mer

djupgående insikter kring ämnet (Denscombe, 2000). Undersökningen ämnade undersöka lärares erfarenheter och upplevelser kring värdegrunden och inte okomplicerade faktafrågor, detta var ett ytterligare skäl till att använda intervju som insamlingsmetod. En annan orsak till att intervju valdes, var att vissa frågor möjligen skulle ha kunnat uppfattas som känsliga och därmed krävde en del övertalning för att få respondenten att öppna sig och vara ärlig. Därtill är effekten av ett tillvägagångssätt ansikte mot ansikte, att det producerar bättre data. Att tillåta den intervjuade att säga sin mening rent ut är ett bättre sätt att upptäcka saker i komplexa frågor, framförallt allt med anledning av att ämnet kräver personliga erfarenheter (Denscombe, 2000).

Vi valde att använda oss av semistrukturerade intervjuer där vi utvecklade en intervjuguide där vi delade in värdegrundsbegreppet i fem olika dimensioner. De grundläggande dimensionerna i värdegrundsarbetet blev således demokrati, etik, jämställdhet, mobbning och kränkande behandling samt mångkulturalism. Uppdelningen gjordes med anledning av begreppets komplicerade art och blev därmed lättare att hantera och mäta. Huvudteman i intervjun förutom de fem dimensionerna var; lärarens enskilda arbete i och utanför undervisningen, det kollektiva arbetet på skolan samt att lärarna gavs möjlighet att beskriva deras egen personliga innebörd av värdegrunden.

Intervjuer är också en bra metod för att producera data som baseras på respondenternas prioriteringar, åsikter och idéer. Eftersom intervjuerna var av semistrukturerad karaktär hade respondenterna även möjlighet att utveckla sina idéer och förklara sina synpunkter. Med tanke på ämnets komplexitet måste intervjuaren kunna vara flexibel och bl.a. kunna ställa följdfrågor, om inte respondenten förstår etc. (Denscombe, 2000).

3.4 Databearbetning

Under intervjun användes diktafon. Efter det transkriberades materialet ord för ord och bearbetades genom att vi systematiserade intervjuerna utifrån de tre frågeställningarna värdegrundens innebörd, lärarens konkretisering av värdegrunden samt framgångsfaktorer och hinder i värdegrundsarbetet i skolan.

3.5 Validitet och reliabilitet

Vi gav respondenterna möjlighet att ta del av utskriften från intervjun via mejl för att kontrollera dess riktighet. Syftet med kontrollen var att ”ställa saker till rätta” och en sista chans för respondenterna att eventuellt rätta till något felaktigt (Denscombe, 2000). Intervjufrågorna var baserade på forskningsfrågorna och definition och uppdelning av värdegrundsbegreppet i fem dimensioner gjordes med anledning av begreppets komplicerade art och blev därmed hanterbart, vilket garanterar att vi mätt det vi avsåg att mäta. Under intervjuerna var vi båda två närvarande, vilket gjorde att vi kunde kontrollera datas riktighet och relevans (Denscombe, 2000).

Vid all kvalitativ forskning är det svårt att garantera en hög grad av reliabilitet. Däremot menar vi att genom att vi tydligt beskrivit undersökningens syfte och genomförande samt att vi argumenterat för de val vi gjort, stärker arbetets reliabilitet (Denscombe, 2000). Vi var även medvetna om intervjuarens eventuella påverkan på respondenternas svar. Med anledning av vilken inverkan vårt förhållningssätt skulle kunna ha, intog vi en neutral roll och var försiktiga i våra uttalanden, för att minimera risken att påverka respondenternas svar. Intervjun hölls på en avsides plats där respondenterna i lugn och ro kunde svara på frågorna. Intervjuguiden var strukturerad på ett sådant sätt att vi började med övergripande teman och frågor av lättare karaktär, för att senare gå in på de eventuellt mer komplicerade frågorna. Tanken med detta var att respondenterna skulle känna sig bekväma i själva intervjusituationen. Intervju är även den mest flexibla metoden för insamling av data och den gav oss möjligt att göra en viss förbättring av undersökningsinriktningen under själva intervjun. En annan fördel var att svarsfrekvensen blev hög eftersom intervjuerna var inbokade i god tid innan, vid en lämplig tidpunkt plats. För att ytterligare säkerhetsställa att vårt intervjumaterial skulle fungera som det var tänkt, genomförde vi en testintervju (Denscombe, 2000).

3.6 Forskningsetiska ställningstaganden

Enligt Vetenskapsrådet (1990) är forskare skyldiga att ta ställning till olika forskningsetiska ställningstaganden i samband med forskning. Vi anser att vi uppfyllt de forskningsetiska principerna genom att vi tagit hänsyn till informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Informationskravet innebär att vi som forskare beaktade följande; vi informerade deltagarna i intervjun i god tid, vilket syfte undersökningen hade, deras roll och på vilka villkor de deltog i undersökningen. Vi delgav respondenterna ett informationsbrev där de upplystes om att deras deltagande var frivilligt och att de när som helst kunde avbryta sin medverkan i undersökningen. I samband med intervjun upplystes respondenterna återigen angående deras frivillighet i undersökningen och deras absoluta rätt att avbryta deltagandet. Respondenterna delgavs genom informationsbrevet även kontaktuppgifter till ansvarig handledare på högskolan samt kontaktuppgifter till de ansvariga forskarna. Därutöver informerades att undersökningen inte skulle användas i andra sammanhang än till vårt examensarbete. I enlighet med samtyckeskravet inhämtade vi i god tid deltagarnas samtycke. Vi upplyste även respondenterna att om de skulle ångra sin medverkan, skulle deras material inte användas vid bearbetningen av resultatet. Den tredje principen, nyttjandekravet har noga beaktas då ingen annan än vi har haft tillgång till intervjumaterialet eller uppgifter om de deltagande personerna. Materialet har bearbetats på ett sådant sätt att inga enskilda svar skall kunna utläsas och en identifiering av enskilda deltagare ska vara omöjlig. Den fjärde och sista huvudprincipen är uppfylld genom att det material vi samlat in om enskilda personer endast garanteras att användas för det aktuella

forskningsändamålet. I anslutning till intervjuerna erbjöd vi deltagarna att i efterhand ta del av det sammanställda resultatet, vilket majoriteten av deltagarna inte ansåg vara nödvändigt.

4 Resultat

Nedan presenteras resultatet från de tio lärare som intervjuades. Resultatet redovisas efter vårt syfte och är därför samlade under flera rubriker för att förtydligas.

4.1 Värdegrund som bas, förhållningssätt och verktyg

Majoriteten av lärarna anser att värdegrunden handlar om *människosyn* och uttrycker det i termer som att alla är lika värda, respekt och omtanke med andra. En lärare menar att det är grunden för mänsklig samvaro, där vi kommit överens om hur vi skall vara med varandra för att vi ska trivas. En annan lärare menar att det är den egna lyhördsenheten som är viktig, att föra en öppen dialog med eleverna, ta dem på allvar och att man som lärare visar respekt gentemot sina elever genom att vara strukturerad och tydlig. Flera lärare menar att det först och främst handlar om att "se eleverna", ett vänligt ord, en klapp på axeln eller att bara finnas till hands, oavsett vad det gäller, när de behöver det.

Andra menar att det är *basen* för att få ämnesundervisningen att fungera.

Det är plattformen för att vi ska kunna hålla ämnena högt. För att vi ska få allt det där att fungera, det som vi har lyft fram nu och inte behöva prata så mycket om det, ja då är det ju all tid i världen för det där andra.

Några beskriver det som ett *förhållningssätt* och vilken inställning man har till den.

Värdegrund är för mig, att såsom jag behandlar andra så vill jag bli behandlad själv.

Det är svåra och abstrakta saker. Det är ingenting man kan säga. Det måste man visa. Som man är och som man gör.

Värdegrunden kan också ses som ett *verktyg* för framtiden. Flera lärare nämner att det är viktigt att eleverna bär med sig ett gott förhållningssätt, senare i livet.

Jag bryr mig inte om dem går härifrån med ett IG eller VG, det viktiga är att dem får något med sig som dom har nytta av "där ute", att man inte armbågar sig fram hur som helst, att det finns andra människor.

4.2 Att konkretisera värdegrunden

4.2.1 Deltagande grupper vid sidan om

De flesta lärarna i vår studie hänvisar till olika deltagande grupper på skolan som t.ex. mobbingteam, Here 4 U, Friends, integrationsgrupper och elevråd, som arbetar med förebyggande insatser kollektivt. Lärarna hänvisar också till olika former av rastvaktssystem, där lärare har blivit uppmanade av ledningen att dricka sitt kaffe i korridorerna och på flera skolor har lärarna pedagogisk lunch med eleverna i matsalen. På vissa skolor förekommer att annan personal än undervisande lärare vistas ute bland eleverna och finns till hands under skoldagen. Det kan röra sig om fritidspersonal, socialpedagoger eller skolans cafeteriapersonal, som bidrar med en tryggare och lugnare skolmiljö. Lärarna menar att det bidrar till att skapa en trevlig stämning och uppstår en situation finns det då möjlighet till att direkt ta tag i problemet. Det förekommer också enligt lärarna temadagar, eleverna deltar i rollspel och andra liknade arrangemang kring olika värdegrundsfrågor. Dessa insatser engagerar oftast skolledare, lärare, elever och övrig skolpersonal samt ibland även föräldrar. Flera lärare säger att de upplever att flera projekt av olika slag sätts igång, utan någon egentlig fortsättning eller framförallt att projekten inte slutförs.

Ja, det har gjorts jätteinsatser. Det har tagits hit föreläsare som har gått igenom det här med oss. Han har träffat föräldrar, elever och det var ett projekt som skulle fortsätta och där vi fick pengar. Där sattes skutan i sjön och vi såg nog aldrig att den kom till andra sidan riktigt.

Alla skolor har något slags kollektivt arbete eller deltagande grupper. Alla lärare har kännedom om dessa grupper, men få har insikt i dessa gruppers verksamhet och vilken betydelse grupperna har för skolans värdegrundsarbete. Uppfattningen är att dessa grupper gör ett bra arbete och man är positivt inställd till grupperna. Men lärarna uppger att de varken vet hur grupperna är organiserade eller om grupperna är lärargrupper eller elevgrupper eller både och. Det är tydligt att lärarna har förtroende för grupperna, och att de kan söka stöd i grupperna, men endast ett fåtal av lärarna nämner att de fått utförlig information om gruppernas verksamhet.

Friends har vi. Vi har representanter i klassen. Men jag vet inte hur det genererar i undervisningsgrupperna, om jag ska vara ärlig. Man märker inte av att Friends finns i skolarbetet.

Dom gör ett jättebra jobb dom som sköter Friends på skolan och dom finns alltid som ett stöd just när det händer saker som är lite allvarigare då vänder man sig till dom.

Det har blivit mycket lugnare sedan Here 4 U började.

4.2.2 Gemensamma normer och regler följs inte alltid

Intervjuerna visar att på de flesta skolor finns en vision om att man ska nå en gemensam värdegrund. I en del skolor saknas gemensamma regler och normer och det är upp till varje lärare, åtminstone hur eleverna ska förhålla sig i klassrummet. Även om majoriteten av lärarna säger att det finns gemensamt uppsatta normer och regler, så menar de att dem inte efterlevs alla gånger, vilket de uppger är ett problem. En lärare berättar att det beror på att lärarna har olika gränser och att det till viss del även beror på vilken slags person man är som lärare. En annan anledning till problemet kan vara att det finns en ensamhetstradition och att lärarna inte ges tid till att tillsammans förbereda sig på hur man ska reagera i olika situationer.

Dessa normer och regler har i de flesta fall bestämts av lärarna och ibland med en viss delaktighet från eleverna.

Vi har gemensamma regler med de efterföljs inte, det är ett problem. Vi lärare praktiserar reglerna på olika sätt. Det går inte ens att komma överens om kepsar eller inte i klassrummet. I matsalen har vi ett förbud mot kepsar, när jag är där är det nästan bara jag som säger till, jag är ganska hård på det. Det har blivit en kompromiss att varje lärare gör som den vill, bara det är ju.....

I stort sett, men jag tycker det kan bli bättre... Men de efterföljs ju på olika sätt av lärare. Hur man ska bete sig, jag tror att de flesta av oss följer samma, vi diskuterar det emellanåt.

Flera lärare poängterar dock att det är viktigt att man är överens, men trots detta finns det uppenbara svårigheter i att få det att fungera i praktiken,

Det kan bli ett stort irritationsproblem om lärare inte följer de regler som finns. Vissa lärare kämpar hårt för att följa regler, kliver emellan och så, medan andra inte alls klarar det.

4.3 Värdegrundsarbetets dimensioner

Nedan följer resultatet på lärares arbete med värdegrunden utifrån de fem övergripande dimensionerna demokrati, jämställdhet, etik, mobbning och mångkulturalism.

Vårt resultat visar att man som lärare kan arbeta på två olika vis med värdegrunden, dels genom att arbeta med eleverna (gruppen) och deras beteenden och förhållningssätt genom att måna om den sociala miljön i eller utanför klassrummet. Det andra sättet handlar om att integrera värdegrundsfrågor i undervisningen eller i enskilda ämnen genom moraliska resonemang, diskutera olika etiska dilemman, aktuella händelser och göra värderingsövningar eller liknande etc.

Övervägande delen av lärarna anser att det är viktigt att ta tid till dessa frågor. Vid akuta händelser, när ett problem eller när värdegrundsfrågor uppstår går dessa alltid före undervisningen. Det kan antingen vara att eleven blir tillrättavisad eller att något har hänt, exempelvis en konflikt på rasten, eller att lärarna diskuterar olika aktuella händelser tillsammans med eleverna, som t. ex, när utrikesminister Anna Lindh blev skjuten. Flera lärare menar att det är viktigt att reda ut saker och ting på en gång, annars riskerar det bl.a. att skapa oro bland eleverna. Därför menar ett stort antal lärare att de inte upplever att det finns en spänning mellan kunskapsfrågor och värdegrundsfrågor. De flesta hävdar att de inte ser det som ett problem att man får lösa en konflikt på bekostnad av själva kunskapsundervisningen. En annan viktig del av arbetet innebär att vara en förebild för eleverna, att själv föregå med gott exempel och sköta sina åtaganden inför eleverna.

Jag prioriterar värdegrunden före kunskapsfrågorna för att jag tror att den viktigaste uppgiften man har som lärare idag är att man får eleverna att må bra först. Alltså, en accepterande miljö i klassrummet för att man ska kunna lära sig.

Några lärare arbetar medvetet med gemenskapen och trivseln i klassen. Exempel kan vara lära-känna-varandra-övningar, gemensamma träffar för att stärka tillhörigheten och temadagar. En del lärare menar att för att få gemenskap i undervisningen måste man som lärare våga dela med sig av sig själv.

Jag bjuder mycket på mig själv, liten minut då och då, berättar personliga historier.

Jag tror jag är den jag är. Jag tror inte dom märker så stor skillnad på hur jag är här nu och om vi skulle träffas en kväll och fiska. Jag kan inte undervisa om jag inte har en relation till eleven. Jag måste veta nåt om den och prata om lite annat innan det fungerar det här.

Resultatet visar att lärare med en viss ämnestillhörighet har lättare att ta upp dessa frågor eftersom det är mer naturligt i deras ämne. Det står i kursplanen och därmed blir det mycket naturligare.

Det är bra att vara samhällslärare utifrån värdegrundsfrågor, det är så lätt att få in allt.

4.3.1 Demokrati som arbetsform

Ett fåtal lärare menar att de arbetar utifrån demokratiska arbetssätt och arbetsformer, det kan handla om att lära sig samarbeta i grupp, lära sig acceptera andras åsikter och lära sig ta ansvar etc. Det kan också innebära att lärarna får jobba med att eleverna ska räcka upp handen, vara tyst när andra klasskamrater pratar o.s.v. eller att eleverna får vara med och utforma innehåll och arbetssätt. Ett fåtal lärare uppger att det står i kursplanen och därför tar de upp frågor som rör demokrati. En del lärare säger att de inte arbetar med demokrati utan att det är mer naturligt för lärare i de samhällsorienterade ämnena att arbeta med de här frågorna. Flera av lärarna har svårt att beskriva hur de jobbar med demokrati och att förankra demokratiska värden. De flesta lärare arbetade inte på ett medvetet demokratiskt sätt, medan några få menade att det låg naturligt i deras ämne.

Flertalet lärare menade att anledningen till att man inte arbetade med elevinflytande beror på att eleverna inte vill eller inte är vana att ta egna initiativ. Samtidigt framgår att eleverna behöver tränas i att själva få vara delaktiga. En lärare säger att undervisningen är relativt styrd från lärarhåll, samtidigt menar samtliga lärare att de anser sig vara öppna för en dialog med eleverna och att eleverna har möjlighet att påverka delar av undervisningen.

När de får vara med och bestämma, vet de ingenting, de är inte vana vid det, man har inte tränat dem. Sen är det så att själva undervisningen innehåll i sig är ganska givet i de flesta ämnen, det är något som vi lärare måste ta, vi måste fylla undervisningen med vad vi tolkar är, för att nå måluppfyllelse.

4.3.2 Jämställdhet som lika behandling

De flesta av lärarna arbetar till viss del med jämställdhet. Många funderade länge innan de kunde besvara frågan om det praktiska arbetet kring jämställdhet.

...jag tycker jag behandlar tjejer och killar lika. Jag kanske är lite mer mån om flickorna och försöker få fram dom, det är möjligt.

Flera lärare säger att de försöker tänka på jämställdhetsperspektivet och att man tar hänsyn till det vid exempelvis gruppindelning och man ger flickor och pojkar lika mycket tid och talutrymme. En lärare jobbar aktivt för att stärka och lyfta flickorna genom att han uppmuntrar dem att våga tala och göra fel. Han menar också att det är viktigt att våga bemöta och tala om de attityder som ibland dyker upp, i form av en kommentar som att, ”men du är ju tjej, du kan göra det”. En annan lärare menar att det inte alls är något problem när det gäller jämställdheten mellan pojkarna och flickorna i klassen, när det gäller deras förmåga att ta för sig, snarare tvärtom. Men det var få lärare som undervisade kontinuerligt om jämställdhet i sitt ämne. En lärare menar att det är ett mycket naturligt inslag när man diskuterar litteratur, reklam och film. Andra menade att de inte hade funderat på det i någon större utsträckning. Några nämner att man sett en teater, eller gjort någon övning, lite sporadiskt, så där, men inget kontinuerligt, medvetet och långsiktigt arbete kring jämställdhet, fanns hos lärarna ute på skolorna. Någon nämnde att ämnet hade behandlats på temadagar eller liknande och att man därför inte engagerat sig i ämnet.

Allt är så fokuserat på att driva dom här eleverna framåt för att dom ska få ett betygsunderlag. Det spelar liksom ingen roll om man är tjej eller kille.

En annan lärare nämnde:

Det tycker jag att jag tänker till på varje dag, för att jag inte ska göra fel.

4.3.3 Etik som naturligt inslag

Majoriteten av lärarna menade att det kommer upp naturligt i ämnet, som t.ex. i litteraturen i svenska eller om man ser en film. Då diskuterar man med eleverna vad som är etiskt och moraliskt riktigt.

..inte så att man sitter och prackar på eleverna att det här är det enda riktiga...utan man diskuterar och funderar över de här frågorna och har de aktuella, så att man inte bara säger att så här är det bara utan att man tänker efter.

Det dyker ju ständigt upp när man är naturvetare, då dyker det upp både här och där... Ska man samla insekter så dyker det upp etikfrågor, är det här etiskt riktigt?

Flera lärare förklarar att etiska och moraliska diskussioner ständigt är återkommande i en lärares vardag och att man är van att hantera dessa frågor.

4.3.4 Mobbning/kränkande behandling som förebyggande arbete

De lärare vi har frågat menar att om de skulle bevittna någon form av kränkande behandling eller mobbning skulle de, utan tvekan, agera direkt. Flera lärare menar att de inte förekommer mobbning på skolan, åtminstone inte som de känner till. Ingen lärare vi intervjuat undervisade i ämnet, men anser att de på olika sätt arbetar förebyggande genom att ha en bra kommunikation med eleverna och att man arbetar för att skapa bra elevgrupper. Några nämnde att man har enskilda samtal med eleverna, använder loggbok som kommunikationsmedel och mentorskap som ett förebyggande arbete. Men de flesta hänvisade till olika deltagande grupper som arbetar med mobbning, såsom exempelvis Here 4 U och Friends.

En av mina elever ställde till med ett stort bråk en fredag eftermiddag. Det gick helt överstyr. Tio minuter senare sitter eleverna som är inblandade, fritidspedagoger och nån lärare som blev vittne till det här i ett rum och dem ska bara prata ut om det här. Jag menar, det går inte en hel eller halv dag utan det blir nu.

4.3.5 Mångkulturalism borde vara självklart

En del lärare ansåg att främlingsfientlighet var naturligt att undervisa och diskutera om i vissa ämnen, t.ex. samhällskunskap. En lärare menade att det borde vara självklart att man diskuterar främlingsfientlighet i arbetslaget eftersom det står i läroplanen att man ska motverka det, men att det trots det inte förekom. I en skola arbetade lärare tillsammans med elever i en integrationsgrupp. Flera lärare efterlyste en strategi på skolan för att motverka främlingsfientlighet och hade också idéer om hur man skulle kunna arbeta med detta.

Ja, jag tänker att man låter dom få berätta om sina kulturer, var dom kommer ifrån, hur dom har haft det...dom som klarar det, man vet inte alltid vad dom har i bagaget. Det vet ju inte våra ungar här, dom tror ju att dom har haft det som vi.... Där har pappan blivit skjuten och sitter i fängelse...inte vet våra svenska ungdomar nåt om det. Det tror jag man skulle plocka fram lite grann utav hur det kan ha sett ut....

Andra lärare menar också att Here 4 U är ett stort stöd i detta arbete genom att finnas ute i korridorerna och kan ingripa om nåt händer.

Representanter från Here 4 U är alltid med vid samlingar och olika aktiviteter för att visa att dom finns och att dom jobbar för en integrerad skola.

Majoriteten av lärarna uppger att de inte arbetar aktivt i undervisningen utifrån det mångkulturella perspektivet. Lärarna menar att exempelvis främlingsfientlighet inte är ett problem på skolan och att om någonting skulle uppstå, tar man tag i problemet då.

4.4 Förutsättningar och hinder i arbetet med värdegrunden

4.4.1 Tiden ger möjlighet

Samtliga lärare är överens att förutsättningen för att arbeta med värdegrunden i första hand är tiden.

Lärargrupper finns det ju... men sen blir det väl inte så mycket mera... det finns inte tid, eller fastlagd tid för dom här grupperna. Konferenstiden går ju ut på att hålla snurr på allt det här stora företage... Det finns ju väldigt lite tid till det där visionära och hålla på att tänka till...

Ett annat problem, som blir en direkt konsekvens av att tiden inte räcker till, är att lärarna har svårt att komma överens i olika frågor kring värdegrundsarbetet och hur de praktiskt ska hantera olika situationer.

Jag tycker det är viktigt att hinna diskutera såna frågor med kollegorna, men tiden räcker inte till. Med anledning av att folk jobbar, sliter är på olika ställen. För det är svårt att samla alla, vi hinner inte reflektera. Men det finns ett intresse.

Däremot anser lärarna att de inte finns några tidsmässiga hinder när det är fråga om samtal och diskussioner gällande värdegrunden med elever i den egna undervisningen, utan flera lärare menar att de är upp till dem själva, vilken tid de vill ägna sådana frågor. Några hänvisade till sina kolleger, och menade att de genom sina ämneskombinationer på ett mer naturligt sätt kan hantera sådana frågor.

De flesta lärare uppger emellertid att informella samtal pågår mer eller mindre kontinuerligt i arbetslaget, men inte i den utsträckning som önskas. På en skola handleder lärare kolleger i olika reflektionsgrupper. Den här skolan utmärker sig, dels för att det existerar sådana grupper och att lärarna själva säger sig ha tid för sådana diskussioner, reflektion och återkoppling.

Lärare uppger att ett öppet förhållningssätt gentemot eleverna, där dörren till lärarrummet alltid står öppet oavsett när, tar mycket tid. Att finnas till hands för eleverna är krävande och därför måste man också visa att det finns gränser, menar några.

4.4.2 Formell och informell miljö

En lärare uppger att han ofta känner att eleverna fungerar bra i klassrummet, men att lärarna tappar kontrollen utanför klassrummet, under rasten eller lunchen när färre vuxna är närvarande. Enligt lärarna varierar det en hel del i vilken utsträckning lärare eller annan personal på skolan finns till hands för eleverna under raster och luncher. I vissa skolor har inte lärarna betald lunch och äter därför inte heller i skolans matsal. Ett fåtal lärare menar att det finns gott om vuxna som eleverna kan vända sig till, vilket har bidragit till att skapa ett bra socialt klimat. Men på vissa skolor uppger lärarna att det är ett problem att så få vuxna finns med under elevernas lediga tid. Vidare innebär detta att lärarna inte har den kontroll de önskade.

Eftersom jag har jobbat stenhårt med att försöka få dem att bete sig i klassrummet och jag tycker att jag har lyckats på många sätt få dem dithän jag vill att de ska vara i stort sätt. Men så är det rasterna, det konstaterade jag senast i dag att den förändringen är tveksam om den varit.

4.4.3 Mål och långsiktigt arbete

Resultatet visar att det inte finns några klart formulerade mål och visioner i hur man ska arbeta med värdegrunden på skolorna om man bortser från de deltagande grupperna och eventuella handlingsplaner. Om de finns, så är dessa i alla fall inte förankrade hos lärarna. De flesta lärare uppger att de inte upplever värdegrundsarbetet långsiktigt, utan att olika typer av värdegrundsprojekt ofta dyker upp i samband med att ett problem har uppstått. En lärare säger;

Man försöker jobba långsiktigt när det dyker upp något akut.

En lärare menar att en viktig förutsättning för ett framgångsrikt värdegrundsarbete är att hela tiden jobba mot ett bestämt mål, så att man som lärare är medveten om på vilket sätt man ska driva och motivera eleverna till att medverka till en god stämning i klassrummet och på skolan. Undersökningen visar däremot att ingen av lärarna arbetar metod- och målinriktat med värdegrunden i sin undervisning. D.v.s. ingen av lärarna uppger att de planerar in kontinuerligt värdegrundsarbete.

En annan lärare menar att en annan viktig del i värdegrundsarbetet handlar om att respektera eleverna för dem de är. En lärare menar att det innebär att alltid finnas till hands och att hjälpa eleverna i skolvardagen, eftersom jobbet går ut på att vara där för elevernas skull. Samtliga lärare betonar vikten för ett lyckat värdegrundsarbete är att markera på en gång om något händer eller när någon betar sig illa. Inte genom att döma ut någon, däremot ska man fördöma handlingen, det är viktigt att skilja på detta menar en annan lärare. En lärare menar att man aldrig får slappna av gällande värdegrunden och liknar den vid en ballong.

Man måste ständigt pumpa för att hålla ballongen utspänd, så fort du slappnar av så pyser den ur, inte så fort, men ändå gör den det. Till slut skrupnar den, det går inte att slappna av på de här frågorna. Det gäller att hela tiden hålla ballongen utspänd.

Vidare menar han att alla på skolan och lärarna måste sträva åt samma håll, annars märker eleverna med en gång att det fungerar olika beroende på vilken lärare man har. Det är dömt att misslyckas om endast några enstaka lärare arbetar aktivt med de här frågorna.

Flera av lärarna menar att det finns förutsättningar att arbeta med värdegrunden såsom t.ex. ekonomiska resurser och lokaler. Flera lärare uppger att de har stöd från ledningen om de skulle vilja jobba med frågor kring värdegrunden, men de uppger samtidigt att det inte finns några riktlinjer för vad som ska genomföras, vilken tid som förväntas avsättas och hur arbetet ska genomföras, d.v.s. vilka metoder och arbetssätt som krävs. Majoriteten av lärarna anser att det är viktigt att få diskutera värdegrunden och få stöd av sina kollegor. Flera menar att arbetet riskerar att bli för slitsamt utan möjligheten att få stöd från kollegor. En lärare säger att det är centralt att utarbeta en gemensam ståndpunkt, eftersom det är svårt att som enskild lärare att ta ställning i vissa frågor.

4.4.4 Skolledningens betydelse

En lärare menar att avsaknad av dialog mellan lärare och skolledning gör att värdegrundsarbetet lätt kan bli en pappersprodukt. Vidare betonas att det är betydelsefullt med en synlig ledning, som känner till verksamheten och dess behov. Därför är det viktigt med en

kontinuerlig och öppen dialog mellan ledning och personal.

... då snappar han upp hur det ser ut och vi kan ha en dialog hela tiden. En rektor måste finnas med i verksamheten och veta vad vi gör. Dimper det ned ett papper på en studiedag och det här ska vi göra, varför då? ... ser rektorn vad som är aktuellt så kanske han tar fram papper som är en koppling.

Finns det brister i kommunikationen mellan lärare och skolledning påverkar det direkt lärares arbete med eleverna. En lärare ger exempel på när skolledningen vid en händelse på skolan, vidtog åtgärder och sanktioner, utan att informera samtliga lärare på skolan. Detta innebär att lärare inte kunde förklara och diskutera händelsen med eleverna på skolan, vilket bidrar till osäkerhet hos lärarna och att elever tappat förtroendet för skolan.

4.4.5 Individualismen

Några erfarna lärare menar att det har blivit svårare att arbeta med och förankra värdegrundsfrågor idag eftersom de tycker sig se att individualismen har ökat. En lärare förklarar vidare att det inte finns något övergripande gemensamt i samma utsträckning som tidigare och att intresset för medmänniskor har minskat.

...det har blivit så många olika grupper i samhället, med sina små smala intressen, som man inte riktigt förstår sig på... Det finns inte så mycket övergripande gemensamt... I klassrummet har jag en sju-åtta olika kulturer. Individualismen har ökat, det är det nyliberala samhället.

4.4.6 Arbetslag ger kompetensutveckling

Lärare med längre erfarenhet uppger att de inte är i behov av kompetensutveckling av värdegrunden medan lärare med färre år i yrket önskar det. Många lärare menar att de finner stöd och kompetensutveckling i de pedagogiska samtalen i arbetslaget. En lärare menar att utan dessa pedagogiska samtal med arbetslaget hade ett behov av kompetensutveckling funnits.

Vi har en reflektionsgrupp som reflekterar över allt som har ansvar och med lärarskapet att göra. Alla kommer med konstruktiva, med nya infallsvinklar och man kan hitta lösningar. Mötena är enormt konstruktiva och jag var supernöjd efter det där mötet och jag har fått jättebra idéer om vad jag kan göra själv. Och det är kompetensutveckling, alltså!

4.5 Sammanfattning av resultat

Lärares personliga innebörd av värdegrunden visar att lärare kopplar ihop den med människosyn. En del menar att det är basen för att undervisningen ska fungera och andra uttrycker den som ett verktyg för framtiden. Resultatet visar att det finns ett kollektivt arbete med värdegrunden på skolorna med s.k. deltagande grupper. Dessa grupper kan representeras av både lärare, elever och övrig personal. Samtliga lärare har kännedom om dessa grupper men få har vetskap om gruppernas verksamhet. Lärarna säger att de är positiva till deras arbete och att de kan söka stöd i dessa grupper. Som lärare arbetar man på två olika vis med

värdegrunden; dels genom att måna om den sociala miljön i klassrummet och dels genom att integrera värdegrunden i undervisningen. Majoriteten av lärarna anser att det är viktigt att ta tid till dessa frågor och förklarar att de går före i undervisningen. Några lärare arbetar medvetet med gemenskapen och trivseln i klassen och de som har en viss ämnestillhörighet har lättare att ta upp dessa frågor då de blir naturligt i ämnet. Enligt lärare kan den informella miljön påverka relationerna på skolan negativt om inte skolan prioriterar att det finns vuxna ute bland eleverna på raster osv.

Majoriteten av lärarna menar att de inte arbetar på ett medvetet demokratiskt sätt i undervisningen. De lärare som gör det menar att det ligger naturligt i deras ämne. Några lärare nämner att de tror sig ta hänsyn till jämställdhetsperspektivet i sin undervisning. Det finns inget medvetet och långsiktigt arbete som syftar till att motverka traditionella könsroller. När ämnet tar upp är det vanligtvis på temadagar eller liknande. Etik och moral undervisas i de ämnen där de kommer upp naturligt och anses vara ett vanligt inslag i lärares vardag då man är van att hantera dessa frågor. Samtliga lärare menar att om de skulle bevittna någon form av kränkande behandling eller mobbning skulle de agera direkt. Alla lärare anser att de arbetar förebyggande genom kommunikation och att stärka elevers självkänsla. Majoriteten av lärarna säger att de inte arbetar aktivt utifrån ett mångkulturellt perspektiv. För att motverka t.ex. främlingsfientlighet önskar flera av lärarna utformade strategier på skolan.

Nästan alla lärare tycker att de har för lite tid med samtal med kollegor då det gäller värdegrundsfrågor. De flesta lärare uppger att informella samtal mer eller mindre pågår kontinuerligt i arbetslaget men inte i den omfattning som önskas. Ett problem kan vara att lärarna inte är överens gällande olika frågor då de inte ges tid till att diskutera hur man ska hantera olika situationer. Förutom deltagande grupper och handlingsplaner så finns det inte några klart formulerade mål och visioner i hur man ska arbeta med värdegrunden på skolorna och ingen lärare uppger att de planerar in kontinuerligt värdegrundsarbete i sin undervisning. Majoriteten av lärarna anser att det är viktigt att få diskutera värdegrunden och få stöd av sina kollegor. En lärare säger att det är viktigt att utarbeta en gemensam ståndpunkt, eftersom det är svårt att som enskild lärare att ta ställning i vissa frågor. En förutsättning för att arbeta med värdegrunden är att det finns en bra kommunikation mellan skolläda och personal. Brister i kommunikationen mellan lärare och skolläda påverkar det lärares relation med eleverna negativt.

5 Analys

5.1 Värdegrundens innebörd

I Pedersens undersökning (2004) gav lärare och elever begreppet mycket skilda innebörder. Detta ansåg han berodde på att begreppet är nytt och formulerat av erfarna i läroplanskommittén, men överlämnat åt skolans praktiker att definiera. Vår undersökning visar liknande resultat. Lärare beskriver begreppet värdegrund på olika sätt, men vår undersökning visar ändå på en gemensam syn av begreppet. Innebörden har bred spännvidd, men vi har kunnat urskilja att den åskådliggör gemensamma teman såsom människosyn, förhållningssätt och att den utgör basen i skolverksamheten. Vi uppfattar att lärarna uppvisar en viss tveksamhet inför begreppet och det beror på att lärarna uppfattar begreppet som stort, komplext och även att det i mycket är en tolkningsfråga.

Precis som Dahlkvist (2006) beskriver flera av lärarna värdegrunden som själva fundamentet

i skolverksamheten där man ger exempel på en ömsesidig människosyn; allas lika värde, där man visar respekt och omtanke med andra. Vår undersökning visar att om det inte finns en gemensam värdegrund i klassrummet (eller skolan) så försvårar detta möjligheten till att lyckas med ämnesundervisningen. Andra lärare återger ett förhållningssätt som man inte bara ska *tala om* utan som man också visar i handling. Skolverket (2000) menar att det är detta förhållningssätt - i hur vi bemöter, kommunicerar och värderar människor – som är själva värdegrunden. Gemensamt för lärarna i vår undersökning och tidigare forskning (Orlenius, Pedersen och Zackari & Modigh) är att de anser värdegrunden vara föränderlig och inte bestående över tid. Detta menar lärarna i vår undersökning bero på att det ständigt blir nya konstellationer bland elev- och lärargrupper, vilket också beskrivs i litteraturen (Zackari & Modigh, 2000).

5.2 Att konkretisera värdegrunden

Pedersen (2004) har i sin undersökning givit exempel på deltagande grupper som kan vara involverade i skolarbetets värdegrund. I vår undersökning har detta visat sig vara vanligt förekommande, då samtliga lärare uppgav att det existerar olika slags kollektiva arbeten eller deltagande grupper ute på skolorna. Alla lärare har vetskap om dessa grupper, men få har kunskap om gruppernas verksamhet och vilken betydelse de har för skolans värdegrundsarbete. Vi menar att det innebär att värdegrundsarbetet blir enstaka eldsjälares arbete, vilket utgör ett hinder vid tanken om ett lyckat värdegrundsarbete, där arbetet ska genomsyra hela skolans verksamhet. Vid undersökningar på skolor runtom i landet framgår även att det är ett problem att inte samtliga lärare och skolpersonal är engagerade i dessa frågor (Skolverket, 2000). Detta menar vi får konsekvenser för eleverna, eftersom lärarna och övrig personal på skolan prioriterar och hanterar värdegrundsfrågor på olika sätt.

Vår undersökning visar också att lärarna tar upp två olika sätt för lärare att arbeta med värdegrunden. Det ena är att arbeta med den sociala verksamheten, såsom att stärka klassgemenskapen, skapa en trygg lärmiljö o.s.v. och det andra är att integrera värdegrunden i ämnena. Vi menar att det är en viktig del att som lärare kunna kombinera dessa två sätt för att göra värdegrundsarbetet verkligt och trovärdigt för eleverna, vilket annars riskerar att bli abstrakta fakta som eleverna inte relaterar till sitt eget tänkande och handlande. Pedersen, (2004) menar också att värdegrunden inte kan isoleras från det vardagliga arbetet om värdegrundsarbetet ska bli lyckat och genomsyra hela skolans verksamhet. Vi anser att arbetet med värdegrunden är en pedagogisk fråga (jmf Zackari & Modigh) och genom att arbeta på ovanstående sätt stärker detta värdegrundsarbetet i skolans verksamhet.

Lärare i vår undersökning uppvisar i det dagliga arbetet en s.k. moralisk praktik, d.v.s. att lärare ständigt och aktivt agerar på elevers beteenden, att lärare dagligen för moraliska diskussioner och samtal med sina elever, samt att man som lärare lyssnar på eleverna, tar dem på allvar och respekterar dem. Lärarna i vår undersökning anser det som en viktig del i arbetet med att skapa bra relationer med eleverna. Det är även av stor vikt hur man som lärare handlar, sålunda kan man framstå som en god förebild och bidrar därmed till att eleverna kan ta till sig goda värden. Colnerud (Pedersen, 2004) menar också att det är en viktig del i lärarens värdegrundsarbete.

Pedersens (2004) forskning visar att lärare har stor betydelse och på olika sätt kan påverka hur värdegrunden behandlas i klassrummet. Detta anser Pedersen bero på vilken ämnestillhörighet man har som lärare. Vår undersökning visar liknande resultat. De lärare som har

samhällskunskap och svenska, menar att det är både mer naturligt och lättsammare att ta upp delar av värdegrunden. En del lärare menade att det inte nödvändigtvis behöver beror på vilket ämne man har, men att lärare som har samhällsorienterade ämnen eller svenska gärna tar över olika värdegrundsarbeten, eftersom de passar bra.

Vår undersökning visar att lärare inte aktivt tar hänsyn till de fem dimensionerna i sin planering och undervisning och att de inte medvetet arbetar utifrån läroplanerna och vi ser att det saknas en koppling mellan läroplaner och kursplaner. Enligt tidigare undersökningar används läroplaner sällan som planeringsunderlag och ses inte som nytta för den dagliga verksamheten (Skolverket, 2000, Pedersen, 2004 och Dahlkvist, 2006). Det ämne som lärarna i vår intervju däremot kontinuerligt tog upp i sin undervisning var frågor kring etik och moral, medan t.ex. demokrati, jämställdhetsfrågor och främlingsfientlighet var delar av värdegrundsarbetet där flera lärare hade svårt att beskriva vad det egentligen betydde för deras undervisning. Detta gällde framförallt de lärare som inte hade samhällsorienterade ämnen i sin undervisning.

5.3 Förutsättningar och hinder

5.3.1 Tiden ger möjlighet

Vår undersökning har visat att det finns för lite tid för reflektion och samtal med kollegor men att det finns försök till det och ett intresse. Pedersen (2004) och Zackari & Modigh (2000) förklarar att personalen på skolan bör få utrymme för samtal med varandra om relationer och värdegrunden. Det är viktigt att samtal förs om både vad värdegrunden egentligen står för och hur den ska tolkas och hur värdegrunden ska bli konkret i vardagsarbetet. Lärarna i vår undersökning visar också tydligt att tid till samtal och reflektion är en avgörande faktor för att arbetet med värdegrunden ska lyckas och att de upplever en splittring i hur man ska förhålla sig till dessa frågor. Majoriteten av lärarna i vår undersökning menar att brist på tid och samtal med kolleger gör att de får svårigheter att komma fram till en enad ståndpunkt och hur de skall hantera olika frågor.

Vår undersökning visar däremot att läraren tar tid till värdegrundsfrågor i klassrummet. I litteraturen beskrivs emellertid en spänning mellan kunskapsfrågor och värdegrundsfrågor, med anledning av att det är kursplaner och betygskriterier som styr. Vidare menar lärarna i Pedersen undersökning (2004) att det bl.a. är spänningen mellan ovanstående nämnda som orsakar bristen på tid, när det gäller samtal och diskussioner med eleverna i den egna undervisningen. Lärarna i vår undersökning menar helt tvärtom och beskriver att de alltid prioriterar värdegrundsfrågor före kunskapsfrågor i sin egen undervisning och att de inte upplever det som något problem, snarare tvärtom att dessa diskussioner är nödvändiga och en förutsättning för att undervisningen ska fungera. Pedersen (2004) framhäver att det kan bero på i vilken utsträckning lärarna träffar sina elever. På gymnasiet exempelvis träffar inte lärarna eleverna i samma utsträckning som i grundskolan. (jmf Pedersen, Zackari & Modigh). Tre lärare i vår undersökning på grundskolans senare år undervisade samma elever under tre års tid. Detta menar lärarna bidrar till att goda relationer utvecklas till eleverna och att de kontinuerliga mötena med eleverna ger bättre förutsättningar för att arbeta och ta tid till sådana frågor.

Vår undersökning visar att lärare kan ha svårt att komma överens om normer och regler på skolan, då innebörden av värdegrunden är så personlig. Oavsett om lärarna kommer överens

om vilka regler som ska gälla, t.ex. inga kepsar i matsalen, så har vår undersökning visat att det kan vara svårt att efterleva dessa regler. Dels så följer inte eleverna reglerna, men det har också visat sig att lärare inte följer de regler som satts upp. Detta kan enligt lärarna bero på att det inte ges tillräcklig tid till att diskutera vad som gäller, men också att man inte diskuterar *hur* man ska kunna efterleva dessa regler (jmf Orlenius, 2000).

5.3.2 Formell och informell lärmiljö

Det är oerhört viktigt att skolan tar ansvar för hur relationerna och miljön fungerar utanför själva undervisningssituationen (Skolverket, 2000). Lärarna i vår undersökning menar att det är ett problem att eleverna riskerar att lära sig skilja på den formella och informella lärmiljön. Vidare medger flera lärare att de känner att de inte har någon kontroll över vad som händer ute i korridorerna och menar att det är ett problem i värdegrundsarbetet. De menar att de inte alltid är helt enkelt att upptäcka om någon far illa, eller utsätts för kränkande behandling, eftersom eleverna tenderar att lära sig att det som inte är tillåtet i klassrummet är tillåtet utanför undervisningstid.

5.3.3 Mål och långsiktigt arbete

Skolverket (2000) menar att skolor har uppenbara problem att formulera mål beträffande värdegrunden. Vårt resultat visar att det inte finns några klart formulerade mål och visioner i hur man ska arbeta med värdegrunden på skolorna om man bortser från de deltagande grupper och eventuella handlingsplaner. Om de finns, så är dessa i alla fall inte förankrade hos lärarna, detta medför att arbetet kring uppföljning och utvärdering kompliceras och lärarna har svårt att själva ta ställning huruvida det påverkat elevernas förhållningssätt eller inte. Det finns heller inget målinriktat arbete hos den enskilde läraren. Vi tolkar att anledningen kan vara att lärarna inte har tillräcklig kompetens i att uttrycka och formulera värdegrundsarbetet i metoder och mål. En annan förklaring kan vara det bristande ledarskapet gällande värdegrundsfrågor.

Lärarnas beskrivning av hur de uppfattar och arbetar med de fem dimensionerna i undervisningen varierar och även vilken tid de lägger ned på det praktiska arbetet kring värdegrunden. Vi uppfattar inte arbetet som strategiskt eller genomtänkt, utan verkar uppstå mer eller mindre slumpmässigt beroende på innehållet i kursen. Lärarna ger inga konkreta förslag gällande arbetsmetoder eller arbetssätt, men framhåller att värderingsövningar och andra typer av ”ta ställning till övningar” är användbara.

5.3.4 Skolledningens betydelse

Även om flertalet lärare av lärarna som deltog i undersökningen tycker sig ha stöd hos skolledning i arbetet med värdegrunden, menar samtidigt majoriteten att det inte finns några riktlinjer för vilken tid eller på vilket sätt lärarna ska arbeta med dessa frågor. Det finns heller ingen tydlig ansvarsfördelning, utan lärarna menar att det är upp till varje lärare. Konsekvensen av detta är att värdegrundsarbetet riskerar att hamna hos enstaka eldsjälar. Flera lärare fastställer att de saknar återkoppling från ledningen på olika projekt som genomförts. De varierar också i huruvida ledningen delar med sig av sin kunskap och hur de samverkar med andra lärare. Några menar att ledningen är mer eller mindre osynlig.

Forskningen är tydlig i budskapet att skolledaren har en viktig uppgift att klargöra att alla har ett ansvar för arbetet med värdegrundsfrågorna, och hur arbetet ska fördelas (Skolverket 2000). För att utöva ett pedagogiskt ledarskap krävs att ledningen själv är delaktig i och utgör ett föredöme för den pedagogiska processen. Att de delar med sig av sina kunskaper, samverkar, följer upp, ger en snabb återkoppling, är tydlig och ställer krav och uttalar förväntningar på sin personal.

5.3.5 Arbetslag ger kompetensutveckling

Tidigare forskning visar att många lärare efterfrågar kompetensutveckling, när det gäller det praktiska arbetet med värdegrunden (Skolverket, 2000) och att lärare känner viss osäkerhet inför begreppet värdegrund och vad det står för (Pedersen, 2004). I vår undersökning anser inte lärarna med längre erfarenhet vara i behov av kompetensutveckling, men efterfrågas däremot av de yngre. Lärarna ger dock intryck av en viss tveksamhet inför begreppet oavsett erfarenhet och ålder. En del lärare i vår undersökning betonade betydelsen av ett välfungerande arbetslag, som kan fungera som kompetensutvecklande. Ett sätt för skolorna är att organisera verksamheten i arbetslag, där olika lärares kvalitéer kan komplettera varandra och erfarenheter och kompetens kan utbytas.

5.3.6 Individualismen

Andra faktorer som har betydelse för värdegrundsarbetet är individualismen. Både Pedersen (2004) och Dahlkvist (2006) menar att individualismen kan försvåra kommunikationen och utvecklandet av goda relationer i skolan. Vårt resultat visar att lärare har uppmärksammat detta och upplever det som ett hinder för att skapa enhetliga grupper som präglas av gemensamma intressen och att det minskade uppmärksamheten för varandra skapar svårigheter i arbetet med att öka gemenskapen och förståelsen för varandra.

6 Diskussion

6.1 Analysdiskussion

Vi anser att lärarna ger intryck av en viss tveksamhet inför begreppet värdegrund och vår uppfattning är att det därför finns ett behov av kompetensutveckling. Om lärare inte är säkra på begreppet och dess innebörd hur ska man då kunna utveckla ett bra samarbete med sina kollegor och sprida detta till eleverna? I vår undersökning anser inte lärare med längre erfarenhet ha behov av kompetensutveckling medan det efterfrågas av de yngre. Här menar vi att lärare med många år i yrket skulle kunna dela med sig av sin erfarenhet om värdegrunden till lärare med färre antal år i yrket. Detta skulle kunna ske via gemensam kompetensutveckling för att tillsammans stärka lärarkollegiet i syfte att komma ifrån att bara vissa driver värdegrundsarbetet på skolan. Det bör även finnas tid till förebyggande diskussioner samt reflektion kring olika värdegrundsfrågor med kollegor. Lärarna uppger ofta att det inte finns tid till detta. Vi menar att det måste finnas tid, och att det delvis handlar om prioriteringar och hur verksamheten är organiserad. Det visar också vårt resultat där lärares intresse för dessa frågor varierar i relativt stor utsträckning. Det kan bero på att lärare i dag ser olika på sitt uppdrag och vad som man anser vara en lärares viktigaste uppgift. Det finns skolor där schemalagningen gör att lärare i samma arbetslag varken har raster eller luncher

tillsammans, vilket naturligtvis försvårar möjligheten att hitta gemensamma tider. Det borde även vara en ledningsfråga att dra upp riktlinjer för tiden till värdegrundsfrågor och utarbeta en tydlig ansvarfördelning. Det framgår även tydligt att lärare i sin undervisning och att skolor generellt saknar ett målinriktat arbete kring värdegrunden. Skolan måste få lärare och annan skolpersonal att hitta gemensamma arbetssätt och metoder i värdegrundsfrågor. Lärarna måste få möjlighet att tillsammans synliggöra och lyfta fram begreppets innebörd och hur man kan jobba aktivt med dessa frågor. Vi anser att svårigheterna för lärare på olika skolor att komma överens och hitta ett gemensamt förhållningssätt är ett grundproblem som man måste komma till rätta med. Arbetet i dag på skolorna, som tidigare nämnts handlar först och främst att ta tag i akuta situationer.

Lärarna i vår undersökning berättar att de alltid prioriterar värdegrundsfrågor före kunskapsfrågor när det gäller den egna undervisningen. Lärare uppger att ett öppet förhållningssätt gentemot eleverna, där man tar tid till diskussioner med eleverna och där dörren till lärarrummet alltid står öppen, är krävande och tar mycket tid, men är ett effektivt sätt att skapa bra relationer med eleverna, vilket kan bidra till ett gott värdegrundsarbete. Så det organisatoriska arbetet i skolan såsom schema och hur ofta lärarna möter sina elever anser vi kan bana väg för värdegrundsarbetet i skolan.

Få lärare visar att de har kunskap om de deltagande grupper som finns på skolorna. Ändå råder det en stark tilltro till dessa grupper och deras arbete med värdegrundsfrågor. Vi upplever att lärarna ser på dessa grupper som om de fyller en slags expertfunktion och av den anledningen inte behöver någon närmare presentation. Det skulle också kunna vara så att lärarna tycker det är bekvämt att de existerar och att man kan lämna över besvärliga ärenden till dem, exempelvis mobbingteam. Ett tredje skäl skulle kunna vara att de helt enkelt inte har tid att sätta sig in i gruppernas verksamhet, dess kunskap och vilka de består av. Vi anser att konsekvensen av detta blir att om majoriteten av lärarna på skolan inte fått tillräcklig information om och själva inte är engagerade i dessa grupper kan det ses som ett anseeligt hinder i skolverksamhetens värdegrundsarbete, eftersom det inte blir förankrat hos samtliga lärare. Det menar vi leder till att värdegrundsarbetet återigen begränsas till några enstaka eldsjälar på skolan, vilket även tidigare forskning visat på. En annan brist i värdegrundsarbetet är att temadagar eller olika projekt sätts i gång men att de inte leder till något vidare arbete. Om dessa projekt saknar mål och metoder blir de heller inte förankrade i verksamheten. Detta kan i sin tur leda till brister i uppföljningen som medför att det blir svårt att veta vilken betydelse och inverkan olika projekt har på värdegrundsarbetet.

Ett annat problem i värdegrundsarbetet är att skolorna inte tar ansvar för den informella miljön, såsom raster och övrig tid utanför undervisningstid. Vår undersökning visar lösningar såsom att lärarna uppmanas gå ut med kaffekopparna på rasten för att överhuvudtaget ha någon slags kontroll över vad som pågår utanför schemalagd tid. På vissa skolor tillämpas rastvaktssystem eller liknande. Flera lärare menar att detta inte efterlevs på det sätt det borde. Det framgår tydligt i vår undersökning att lärarna säger sig ha dålig kontroll över vad som sker på rasten och menar att det kan vara svårt att upptäcka om någon far illa. Tiden utanför lektionstid tenderar att bli en värld för sig och eleverna lär sig att göra skillnad, vad som är inte är tillåtet på lektion är tillåtet under rasten. Vi tolkar det som att vissa lärare avstår från att ta sitt ansvar utanför lektionstid, medan vissa lägger ner stor möda för att upprätta ett korrekt förhållningssätt. En del lärare vistas alltid ute bland eleverna, medan vissa knappt visar sig i korridorerna. Följden kan bli onödig irritation och splittring mellan kollegor och det är därför viktigt att lärarnas arbete präglas av en samsyn inte minst i arbetet gentemot eleverna. En lösning kan vara att man i skolan satsar på den informella miljön med fler vuxna, både lärare

och annan personal.

Forskning och vårt resultat visar att värdegrunden börjar hos dig själv (Orlenius), att den är personlig och att det är viktigt att lärare har insikt i hur de själva och andra lärare förhåller sig till de grundläggande värdena. Vi menar att även om så är fallet så måste lärare i sitt arbete ibland bortse ifrån sin egna personliga värden och vara öppen för att kompromissa för att uppnå en gemensam värdebas. Lärare som inte är medveten om och agerar i enlighet med sitt samhällsuppdrag och utifrån den gemensamma värdegrunden ifrågasätter vi om han och hon i tillräckligt hög grad är en professionell lärare.

Vår undersökning visar att lärare inte tar hänsyn till de fem dimensionerna på så sätt att de inte arbetar utifrån läroplanerna. Lärarna kopplar inte läroplanen till sin egen undervisning. Vi anser att lärarnas uppdrag är att sätta sig in i läroplanen och lyfta dessa i undervisningen. Vi är förvånade över att lärarna inte lägger större vikt på läroplanerna och att de inte ser dessa som ett hjälpmedel i sitt värdegrundsarbete. Konsekvensen blir att värdegrunden ses som ett merarbete ”på sidan om” och inte integreras på ett naturligt sätt. Här anser vi att skolledning har ett ansvar att vägleda lärarna i det praktiska arbetet och ansvar att ta fram arbetssätt och metoder anpassade efter skolans verksamhet och att skapa kontinuitet. Ett annat problem är att värdegrundsfrågor lättare tas upp i vissa ämnen vilket resulterar i att lärare i andra ämnen inte behöver ansvara för dessa frågor. Detta leder till att värdegrundsarbetet ligger på enskilda lärare och inte på samtliga lärare vilket försvårar förankringsarbetet hos eleverna.

Värdegrundsarbetet är i dag till stor del avhängigt den enskilde läraren, beroende på hur läraren väljer och prioriterar dessa frågor i undervisningen. Lärare tycks på ett naturligt sätt ta upp frågor kring etik och moral med sina elever. Vi tolkar det som att sådana typer av frågor traditionellt sätt tillhört lärarrollen, och av den anledningen blir dessa frågor en del av undervisningen. Vi menar att en lärares arbete med att skapa bra relationer med eleverna, ett tryggt klassrumsklimat m.m. är grundläggande i värdegrundsarbetet. Däremot saknas det kontinuerliga diskussioner kring de andra värdegrundsdimensionerna. Förvisso menar lärarna i vår undersökning att om något skulle dyka upp som strider mot olika värden, så skulle man arbeta med detta. Det märks återigen tydligt och det är oroväckande att läroplanerna inte utgör den grund som det är tänkt för skolans verksamhet. Vi tycker det här är en viktig del i värdegrundsarbetet, att man som lärare visar var man står och är en förebild i moraliska situationer, vilket vi anser vara ett värdegrundsarbete i sig. Men lärare bör också medvetet arbeta aktivt t.ex. med demokrati eller med jämställdhetsfrågor eftersom det är en del av lärarens uppdrag.

Idag blir skolan mer och mer individualiserad där individen uppmanas att ha eget ansvar i sin skolutveckling och planering. Detta innebär för läraren ett omfattande arbete att anpassa sin undervisning efter alla dessa individer och behov. Finns det då ett stort antal olika livsstilar och värderingar i klassrummet kan detta försvåra relationsarbetet och kommunikationen som är ett villkor för värdegrundsarbetet. Att lära sig kommunicera med varandra och arbeta i grupp där man lär sig acceptera olikheter är en viktig grund för barn och ungdomar att ha med sig i framtiden för att lyckas ute i t.ex. arbetslivet. Vi har valt att inte gå djupare i forskningen kring detta ämne men detta skulle vara intressant att utveckla vidare. Hur påverkar individualisering egentligen värdegrundsarbetet och hur påverkar den en lärares arbete?

Om det blir en ny läroplan i grundskolan inom tre år förväntas det bli mindre värdegrund och mer fokus på ämne och kunskap. Frågan är då vad som händer med värdegrunden? Forskning menar att värdegrunden mer eller mindre funnits i alla tider och att den kommer att fortsätta

göra det. Vi anser att visst kan det vara så men också att det kan vara att man *tror* att den finns. Om ingen tar ansvar för att lyfta upp och se till dess innebörd samt frågar sig hur den ska konkretiseras, vad händer då? Vi menar att genom att tydliggöra hur vi bemöter och tilltalar varandra och vad vi säger om varandra sätter ord på hur vi vill att det ska se ut i just vår skola. Det går inte att bara ha en fungerande värdegrund i klassrummet utan den bör vara det rådande klimatet i hela skolan. Att få detta rådande klimat kräver mod och ork från lärare och gediget stöd av skolledning. Detta krävande värdegrundsarbete menar vi kommer att ge utdelning, dels kommer lärare och rektorer själva veta var de står i sin värdegrund och dels kommer detta arbete smitta av sig på eleverna. Det är allmänt känt att elever lär av goda vuxna förebilder och det är just det lärarna och rektorerna kommer att bli för dem.

6.2 Metoddiskussion

Kvalitativ studie som val av metod anser vi vara rätt metod för vår undersökning eftersom vi ville ha en djupare kunskap om ämnet än vad vi hade fått i en kvantitativ studie. Semi-strukturerad intervju valde vi för att få fram så mycket som möjligt i intervjuerna utan att påverka resultatet. På så sätt kunde vi som intervjuare vara anpassningsbara och ställa följdfrågor vid intervjun och förtydliga eventuella frågor hos respondenten. På detta sätt har vi kunnat angripa ämnet från olika håll och respondenten har kunnat ge exempel. Respondenten fick också möjlighet att kommentera intervjun då diktafon användes och intervjun skrevs ut. Att dela in värdegrunden i fem dimensioner underlättade för respondenten då begreppet kunde uppfattas som komplext och odefinierbart. Problemet med detta metodsätt skulle kunna vara att det upplevs som redan förutbestämt. Ingen av respondenterna gav dock någon kommentar om detta utan verkade nöjda med att det fanns en ”ram” att följa i intervjun. Vi valde att använda oss av semistrukturerade intervjuer och utvecklade en intervjuguide där vi delade in värdegrundsbegreppet i fem olika dimensioner. Dessa dimensioner blev huvudteman i intervjun, men även i själva arbetet. De grundläggande dimensionerna i värdegrundsarbetet blev således, mobbning och kränkande behandling, etik och moral, demokrati som arbetssätt, samt jämställdhetsperspektiv och slutligen mångkulturalism, med fokus på främlingsfientlighet. De fem dimensionerna återfinns i forskning kring begreppet, dock i olika kombinationer och med andra ord och beskrivningar, därtill utgör begreppen basen i läroplanerna. Uppdelningen gjordes med anledning av begreppets komplicerade art och blev därmed hanterbart och därtill även mätbart.

I vår intervjuguide avgränsade vi ämnet mångkulturalism till främlingsfientlighet eftersom detta betonas särskilt i läroplanen. Vi är medvetna om att det kan ha bidragit till att viktig information kan ha gått förlorad. Vi valde också att bortse ifrån föräldrasamverkan och dess betydelse för arbetet med värdegrunden i skolan trots dess vikt i litteraturen. Detta var en medveten handling för att göra arbetet hanterbart.

6.3 Avslutande kommentar

Det har tydligt framkommit att lärare ger begreppet värdegrund skilda innebörder. Detta komplicerar förutsättningarna för ett gemensamt förhållningssätt i skolverksamheten. Att uppnå ett gemensamt förhållningssätt och samsyn kräver att man kontinuerligt diskuterar värdegrundsfrågorna både bland elever och bland personal i skolan. Detta förhållningssätt är inte bara något man talar om utan också visar i handling. Finns det inte en gemensam värdegrund i skolan försvårar det möjligheten till att klara av ämnesundervisningen. Det

konkreta arbetet med värdegrunden hos de lärare vi intervjuat visar att de flesta omedvetet arbetar med något slags värdegrundsarbete, men att det saknas ett kontinuerligt och förebyggande arbete. Det är också av stor vikt att lärare inte alltid väger in sina egna personliga värderingar utan strävar efter en gemensam värdegrund. Det handlar om att våga kompromissa och förhålla sig professionell och verka i enlighet med sitt läraruppdrag, vilket är en stor utmaning.

Idag är värdegrundsarbetet beroende av den enskilde läraren och det måste förändras om man vill nå framgång med värdegrundsarbetet. Att ständigt hänvisa till några få eldsjälar missar man målet med att få värdegrunden att genomsyra hela skolans verksamhet. Brist på tid anses vara ett hinder i värdegrundsarbetet, men vi menar att det först och främst handlar om hur verksamheten är organiserad och hur ledningen ger riktlinjer för värdegrundsarbetet. För att metodiskt arbeta och utvärdera värdegrundsarbetet krävs också klart formulerade mål vilket även det kräver delaktighet från skolledningen. Skolledningen bör också lägga stor vikt vid den informella miljön som bör vara en självklar del av värdegrundsarbetet och som kan skapa förutsättningar för en god skolmiljö.

7 Referenser

Dahlkwist, M. (2006). *Att arbeta med skolans värdegrundsfrågor – idéer för problembaserat arbete*. Uppsala: Kunskapsföretaget.

Denscombe, M. (2000). *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund; Studentlitteratur.

Colnerud, G. (1995). *Etik och praktik i läraryrket*. En empirisk studie av lärares yrkesetiska konflikter i grundskolan. Linköping: HLS Förlag.

Cöster, H. (2003). *Att tala allvar med sig själv*. Karlstad: Institutionen för samhällsvetenskap.

Frånberg, G-M. (2004). ”Man måste börja med sig själv...” – Värdegrunden i den nya lärarutbildningen. Värdegrundscentrum Umeå universitet.

Läraryrkesförbundet. (2001). *Lärares Handbok*. Solna.

Orlenius, K. (2001). *Värdegrunden – finns den?* Malmö: Runa.

Orlenius, K. & Bigsten, A. (2006). *Den värdefulla praktiken. Yrkesetik i pedagogers vardag*. Stockholm: Runa

Pedersen, Jens. (2004). *Vägar till värderingar och värden*. Skolans sociala fostran i läroplanstexter och pedagogisk praktik. Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.

Skolnytt. Nr 8 (2006/2007). Skolans värdegrundsuppdrag.

Skolverket. (2000). *Med demokrati som uppdrag*. Stockholm: Liber.

Zackari, G. & Modigh, F. (2000). *Värdegrundsboken – om samtal för demokrati i skolan*.

Regeringskansliet.Utbildningsdepartementets Värdegrundsprojekt. Stockholm: Fritzes.

Otryckta källor

Nationalencyklopedin, www.ne.se 2007-04-16

Vetenskapsrådet *Forskningsetiska principer inom humanistisk samhällsvetenskaplig forskning.* www.vr.se 2007-05-09

Värdegrundsguiden: www.vgc.umu.se 2007-02-10

8 Bilagor

Bilaga 1

Intervjuguide Värdegrund

Intervjutid: 45 – 60 min Dokumentation: bandspelare.

Syftet med intervjun är att utifrån lärarperspektiv belysa värdegrunden och vad den har för betydelse i skolan och hur lärare arbetar med värdegrunden. Resultatet kommer att användas i en c-uppsats på lärarprogrammet på Mdh. Du och din skola kommer att vara helt anonym och har självklart rätt att avbryta under intervjun eller efter arbetet. Du kommer att få läsa igenom intervjun för kommentar (via mail).

Bakgrundsvariabler: Ålder, utbildning, antal år i yrket? Mailadress.

A. Mobbning

1. Hur jobbar du för att aktivt motverka trakasserier och mobbning?
2. Hur reagerar du när en elev inte visar respekt för en annan elev/ eller de normer och värderingar som råder på skolan?
3. Har du blivit informerad om Lika behandlingsplanen och hur man kan jobba förebyggande mot diskriminering? Om ja, ger den stöd åt undervisningen kring värdegrundsfrågor?
4. Finns det en strategi på skolan för att motverka mobbing, kränkande behandling eller andra konflikter?
5. En del av elevernas tillvaro i skolan utgörs av raster, (då risken bl.a. ökar för olika typer av trakasserier) hur ser det ut under lunchtid och raster samt övrig tid, finns det vuxna till hands?

B. Främlingsfientlighet

1. Hur jobbar du för att motverka främlingsfientlighet?
2. Finns det en strategi på skolan för att motverka främlingsfientlighet?

C. Etik

1. Hur jobbar du med frågor som rör etik och moral i undervisningen/skolan?
2. Vad gör du för att skapa gemenskap och samhörighet mellan dig och eleverna och mellan elever?

D. Demokrati

1. Hur jobbar du med att förankra demokratiska värden hos eleverna?

E. Jämställdhet

1. Hur jobbar du med jämställdhet i undervisningen? (Det är en sak exempelvis att undervisa om jämställdhet men om man menar allvar, måste man väl även visa det i praktiskt handling?)

F. Gemensamt på skolan

1. Har ni på skolan gemensamma normer, regler och värden som präglar verksamheten (i arbetslaget, generellt på skolan och/eller i din egen undervisning?).

2. Är dessa utformade tillsammans med eleverna eller av personalen på skolan?

3. Finns det gemensamma trivselregler formade av lärare och elever? Upplever du att dessa regler efterlevs?

4. Finns det grupper på skolan som jobbar med värdegrundsfrågor, i så fall vilka? (Demokratigrupper, mobbningsteam, och andra typer av grupper som jobbar förebyggande på något sätt?).

5. Hur ser engagemanget ut från elever och annan skolpersonal i dessa grupper? (Har grupperna få eller många deltagare?)

6. Tycker du att du har resurser för att jobba med värdegrundsfrågor?, ekonomiska resurser, lokaler, tid, kompetensutveckling, stöd från ledningen?

7. Hur upplever du att värderingsfrågor behandlas här i skolan? (akut d.v.s. när ett problem uppstår eller långsiktigt utarbetade strategier)

8. Vilket stöd får du av ledningen för att jobba med dessa (värdegrunds)frågor? Finns det några direktiv från ledningen hur mycket tid som ska ges till dessa frågor?

9. Tycker du att det är viktigt att du som lärare får tid till att diskutera värdegrundsfrågor med dina kolleger? /Varför/varför inte

10. Hur ser intresset ut på skolan bland lärare att jobba med dessa frågor?

G. Ditt arbete

1. Har du några exempel på hur du jobbar praktiskt med värdegrunden i din undervisning?

2. Har du funderat kring begreppet och vad det betyder för dig in din yrkesutövning? (Hur påverkar det din undervisning, hur prioriterar du värdegrundsfrågorna i förhållande till kunskapsfrågorna, vilka värdegrundsfrågor anser du är de viktigast?).

3. Vilken tid ger du till värdegrundsdiskussioner med eleverna? (har du tid till att lyssna på dina elever och samtala om värden och värderingar)

4. Hur viktigt tycker du det är att förankra värdegrundsfrågor hos eleverna? (motivera)

5. Har du fått någon fortbildning inom området? Är du i behov av någon form av stöd och utbildning inom området?

6. Vad är enligt din uppfattning det absolut grundläggande för att arbetet med värdegrundsfrågor blir framgångsrikt?

7. Upplever du att det finns några problem eller hinder med att jobba med värdegrundsfrågor?
8. Vi skulle vilja att du beskrev vad värdegrund innebär för dig? Sätt dina egna ord på värdegrunden, vad har den för innebörd för dig personligen?
9. Har du något annat du skulle vilja tillägga?

Bilaga 2

Informationsbrev gällande intervjuer

Hej!

Vi är två studenter, Charlott Brammeby Sjöblom och Christina Lindfors och vi studerar sista terminen på lärarprogrammet vid Mälardalens högskola i Västerås. Vi skriver just nu vår C-uppsats inom ämnesområdet pedagogik, som handlar om värdegrunden. Syftet med examensarbetet är att belysa värdegrunden och dess betydelse för skolans verksamhet, samt hur lärare arbetar med värdegrunden i och utanför undervisningen.

Vi har utformat en semistrukturerad intervju, vilket innebär att intervjun handlar om ett antal ämnesområden samt även en del fasta frågor. Intervjumetoden ger också möjlighet för den intervjuade att utveckla sina synpunkter och svar och intervjun är beräknad till max 60 minuter. Vi skulle vilja intervju minst fyra lärare, gärna från olika arbetslag.

Vi har planerat att genomföra intervjuerna under vecka 12 till 16, beroende på när ni har tid och möjlighet. Vi återkommer för att boka tid och plats för en eventuell intervju. Intervjusvaren kommer att behandlas konfidentiellt och de enskilda respondenternas svar kommer inte att kunna utläsas i undersökningen. Intervjun är frivillig och respondenten har möjlighet att avbryta intervjun när som helst. För ytterligare information, vänligen kontakta vår handledare Bo Jonsson vid Mälardalens högskola; bo.jonsson@mdh.se

Tack på förhand!

Vid eventuella frågor, kontakta Charlott Brammeby Sjöblom, 0706-38 82 66 eller Christina Lindfors 0739-49 62 49